

Bakgrunn for utredningsprogram

Søker/sak:	TrønderEnergi Kraft AS / Brungfjellet vindkraftverk		
Fylke/kommune:	Sør-Trøndelag/Klæbu og Melhus		
Ansvarlig:	Arne Olsen, KE	Sign.:	<i>Arne Olsen</i>
Saksbehandler:	Lars Håkon Bjørgan	for Sign.:	<i>Tale Seldal</i>
Dato:	04 APR 2013		
Vår ref.:	NVE 201107079-62 ke/lhb	KE	11/2013
Sendes til:	Tiltakshaver og alle hørings- og orienteringsinstanser		

Middelthuns gate 29
Postboks 5091 Majorstua
0301 OSLO
Telefon: 22 95 95 95
Telefaks: 22 95 90 00
E-post: nve@nve.no
Internett: www.nve.no
Org. nr.:
NO 970 205 039 MVA
Bankkonto:
0827 10 14156

TrønderEnergi Kraft AS – Melding om Brungfjellet vindkraftverk i Klæbu/Melhus kommune, Sør-Trøndelag fylke. Sammenfatning av høringsuttalelser og fastsetting av utredningsprogram

Innhold

1	INNLEDNING.....	2
2	BEHANDLINGSPROSESSEN.....	2
2.1	HØRING.....	3
2.2	MØTER	3
3	INNKOMNE MERKNADER	3
3.1	LOKALE OG REGIONALE MYNDIGHETER	3
3.2	SENTRALE MYNDIGHETER	7
3.3	REINDRIFTMYNDIGHET OG REINBEITEDISTRIKT	9
3.4	INTERESSEORGANISASJONER	9
3.5	PRIVATPERSONER OG GRUNNEIERE.....	14
3.6	TEKNISKE INSTANSER.....	19
3.7	MILJØVERNDEPARTEMENTETS MERKNADER	20
3.8	KOMMENTARER TIL MILJØVERNDEPARTEMENTETS MERKNADER.....	21
3.9	TEMATISK KONFLIKTVURDERINGER	21
4	GENERELT OM UTREDNINGSPROGRAM FOR VINDKRAFTVERK.....	21
5	NVES KOMMENTARER TIL UTREDNINGSPROGRAMMET	22
5.1	TILTAKSBESKRIVELSE.....	22
5.1.1	Meldingens kvalitet.....	22
5.1.2	Vurdering av alternativer.....	22
5.1.3	Forholdet til andre planer	22
5.1.4	Infrastruktur og nettilknytning.....	23
5.2	SAMLEDE VIRKNINGER, PROSESS OG METODE	24
5.3	TILTAKETS VIRKNINGER FOR MILJØ OG SAMFUNN	25
5.3.1	Landskap	25

5.3.2	Naturmangfold.....	26
5.3.3	Inngrepsfrie naturområder og vernede områder.....	27
5.3.4	Kulturminner og kulturmiljø.....	28
5.3.5	Friluftsliv og ferdsel.....	28
5.3.6	Forurensning	30
5.4	NÆRINGS- OG SAMFUNNSINTERESSER	31
5.4.1	Verdiskaping, hyttenæring, reiseliv og turisme.....	31
5.4.2	Landbruk	32
5.4.3	Reindrift	32
5.4.4	Luftfart og kommunikasjonssystemer.....	33
5.5	ANNET	33
5.5.1	Nasjonal plan for vindkraft	33
5.5.2	Bruk av adkomst- og internveier	33
5.5.3	Habilitet	33
5.5.4	Verditap og kompensasjon	33
5.5.5	Klimaregnskap, nytte/kostnadsvurdering og energiøkonomisering	34
5.5.6	Kvantifisering av miljøvirkninger.....	35
5.5.7	Ansvar ved nedleggelse av anlegget.....	35
5.5.8	Samfunnssikkerhet og forsyningssikkerhet.....	36

1 Innledning

TrønderEnergi Kraft AS meldte 6.12.2011 Brungfjellet vindkraftverk i Klæbu og Melhus kommuner, Sør-Trøndelag fylke, i medhold av plan og bygningsloven. Vindkraftverket er planlagt med en installert effekt på inntil 150 MW. Det er planlagt å bygge mellom 30-75 vindturbiner i planområdet, hver med en installert effekt på 2-5 MW. Antatt årlig produksjon fra vindkraftverket er estimert til inntil 390 GWh.

Planområdet er på ca. 9,7 km² og er lokalisert på Brungfjellet, Sandafjellet og Litlfjellet sør for Selbusjøen i Klæbu og Melhus kommuner.

Nettilknytning er planlagt via en ny 66 eller 132 kV kraftledning parallellført med eksisterende 420 kV kraftledning til Klæbu. Ved realisering av flere vindkraftverk som er meldt i området vil en felles tilknytningsløsning til eksisterende 420 kV sentralnettslinje være et mulig alternativ. Det er planlagt en mulig adkomstvei fra eksisterende skogsbilvei fra Brøttem i Klæbu kommune.

NVE gjennomførte offentlig høring av Brungfjellet vindkraftverk våren 2012. På grunnlag av vedlegg II i forskrift om konsekvensutredninger, forslag til utredningsprogram, innkomne merknader og NVEs egne vurderinger, fastsetter NVE et utredningsprogram for tiltaket. Utredningsprogrammet følger i eget brev til tiltakshaver. I dette notatet sammenfattes og drøftes høringsuttalelsene som har kommet inn i forbindelse med melding om Brungfjellet vindkraftverk.

2 Behandlingsprosessen

NVE har behandlet meldingen i medhold av plan- og bygningslovens forskrift om konsekvensutredning. Meldingen om Brungfjellet vindkraftverk er behandlet samtidig med to andre meldte tiltak sør for Selbusjøen, Stokkfjellet vindkraftverk (TrønderEnergi Kraft AS) og Eggjafjellet/Åsfjellet vindkraftverk (E.ON) i Selbu kommune.

2.1 Høring

Meldingen ble sendt på høring til berørte instanser 30.1.2012, med en høringsfrist satt til 1.4.2012. Følgende instanser/organisasjoner fikk meldingen til uttalelse:

Klæbu kommune, Melhus kommune, Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Sør-Trøndelag fylkeskommune, Direktoratet for naturforvaltning, Statens landbruksforvaltning, Forsvarsbygg, Sametinget, Statens Vegvesen, Nasjonalt folkehelseinstitutt, TrønderEnergi Nett AS, Statnett SF, Norsk Ornitologisk Forening, Den Norske Turistforening, Trondhjems Turistforening, Norges Naturvernforbund, Naturvernforbundet i Sør-Trøndelag, Natur og ungdom, Norges Miljøvernforbund, Bellona, Zero Forum for natur og friluftsliv, Friluftslivets fellesorganisasjon, Friluftsrådenes Landsforbund, Trondheimregionens friluftsråd, NHO Reiseliv, Fortidsminneforeningen, Sør-Trøndelag Bondelag Sør-Trøndelag Bonde- og Småbrukarlag, Norges Jeger- og Fiskerforbund Sør Trøndelag, Klæbu JFF Melhus/Flå Skogeierlag, Klæbu Skogeierlag, Norges Skogeierforbund, Norskog, Allskog, Norske Reindriftsamers Landsforbund (NRL), Reindriftsforvaltningen i Alta, Reindriftsforvaltningen i Sør-Trøndelag/Hedmark, Riast/Hylling reinbeitedistrikt, Avinor AS, Luftfartstilsynet, Norkring AS, Meteorologisk institutt, Telenor– servicesenteret for nettutbygging

Meldingen ble sendt til orientering Olje- og energidepartementet, Norsk Institutt for by- og regionforskning og Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap.

Utsending av melding og utlegging til offentlig ettersyn ble kunngjort i Norsk lysingsblad, Adresseavisen, Klæbuposten og Trønderbladet.

NVE har forelagt utredningsprogrammet for Miljøverndepartementet iht. forskrift om konsekvensutredninger av 26.6.2009 § 8.

2.2 Møter

NVE arrangerte møter med lokale og regionale myndigheter i Klæbu og Melhus, og offentlig møte i Klæbu den 15.2.2012. På møtene orienterte NVE om saksbehandlingsprosessen. Tiltakshaver var representert, og orienterte om meldingen med forslag til utredningsprogram. Totalt møtte cirka 100 personer på det offentlige møtet.

3 Innkomne merknader

Det har kommet inn 44 høringsuttalelser til meldingen.

3.1 Lokale og regionale myndigheter

Melhus kommune har behandlet saken i møte i Formannskapet 27.3.2012. I brev av 28.3.2012 oversendes følgende vedtak:

"Melhus kommune er positiv til at det gjennomføres en konsekvensutredning som grunnlag for en konsesjonssøknad for å etablere en eventuell framtidig vindmøllepark i Brungfjellet.

Kommunen er også positiv til at det opprettes en samrådsgruppe der kommunen og andre interessenter er representert som involveres i konsekvensutredningen underveis.

Melhus kommune har følgende innspill til utredningsprogrammet:

Ut i fra denne visuelle opplevelsen, så vil det være viktig å få synliggjort virkningene av å plassere vindturbiner i dette området. Det er ønskelig at utredningsprogrammet inneholder en bestemmelse om

at det skal utarbeides visuelle illustrasjoner (synlighetskart) fra Reinsfjelltoppen og fra Vassfjelltoppen i tillegg til flere andre aktuelle utgangspunkt, herunder fra den viktige innfallsporten til dette rekreasjonsområdet via sæterdalene og langs pilgrimsleden fra området Håen/Samsjøen.

Konsekvensutredningen må i tillegg til konsekvensene av selve energianlegget også beskrive andre aktuelle inngrep som skal gjøres i forbindelse med anlegget, som f. eks eventuelle masseuttak og andre terrenginngrep i forbindelse med veganlegg tilførselsledninger mv. som ligger utenfor området som avsettes til selve vindmølleparken.

Det vises for øvrig til saksutredningen”.

Klæbu kommune har behandlet saken i kommunestyremøte 24.5.2012. I brev av 25.5.2012 oversendes følgende vedtak;

”1. Klæbu kommunestyre er negative til gjennomføringen av prosjektet, slik det nå foreligger. Hvis tiltakshaver likevel velger å gå videre med en konsekvensutredning, vil kommunen sterkt anbefale at det opprettes en samrådsgruppe der kommunen og andre interessenter er representert, som involveres i konsekvensutredningen underveis. I tillegg har Klæbu kommune følgende anbefalinger:

2. Fylkesdelplan for vindkraftverk i Sør-Trøndelag må revideres før det åpnes for vindkraftverk i indre deler av fylket.

3. Helhetlig konsekvensutredning for alle kraftutbygginger i området. Med de 3 vindkraftverk (Eggjafjellet/Åsfjellet, Brungfjellet og Stokkfjellet) og vannkraftverk (Tangvella, Brunga og Rangåa) som er meldt relativt nær hverandre. Ved å konsekvensutrede disse prosjektene stykkevis og delt er det utfordrende å se helheten i hvilke konsekvenser utbyggingene får for området. NVE må kreve at aktørene samarbeider for å belyse dette. Der planene har overlappende temaer og interesser må utredningene gjøres felles.

4. Dersom planleggingen av Brungfjellet vindkraftverk videreføres mener kommunestyret TrønderEnergis forslag til utredningsprogram av des. 2011 er relativt grundig, men at følgende må utredes nærmere:

- Utbedring av veger, nye veger og nettilknytning må konsekvensutredes i henhold til tema i utredningsprogrammet.

- I støysonkartet bør området med støynivå ned til 35 dB angis.

- Ved utarbeiding av synlighetskart må de visuelle virkningene av vindturbinene fra de to skogsbilvegene inn i området framstilles.

- Vurderingene ovenfor må også omfatte Eggjafjellet/Åsfjellet vindkraftverk.

Ut i fra den visuelle opplevelsen, så vil det være viktig å få synliggjort virkningene av å plassere vindturbiner i dette området. Det er ønskelig at utredningsprogrammet inneholder en bestemmelse om at det skal utarbeides visuelle illustrasjoner (synlighetskart) fra Reinsfjelltoppen og fra Vassfjelltoppen i tillegg til flere andre aktuelle utgangspunkt.

- *Utredningene må ta for seg alle inngrep som blir en konsekvens av utbyggingen, også tilførselsvei, masseuttaksområder, etc.*
- *Alle områder må gjennomgås detaljert for å kartlegge naturverdier og kulturminner. Ekstern fagekspertise må benyttes.*
- *Ferdsel med friluftsliv og rekreasjon som formål i planområdet og omkringliggende områder må kartlegges. Hvem bruker området og hva brukes det til? Det gjelder både organisert bruk og*

ferdsel utenfor organisasjoner og foreninger. I og med at det ikke finnes DNT-hytter med statistikk for overnattinger i området, må man gå nøye til verks og bruke mange kilder.

- *Dyre- og fugleliv i planområdet og tilstøtende områder må kartlegges nøye. Konsekvensene for dyr og fugler må utredes. Arbeidet må utføres av fagekspertise.*
- *Flora, vegetasjon og naturtyper i planområdet skal kartlegges og beskrives gjennom bruk av ekstern fagekspertise. Naturtyper skal vurderes i forhold til DN sin håndbok 1993-13 med senere revisjoner, og i forhold til eksisterende Rødliste for naturtyper i Norge (Artsdatabanken 2010).*
- *Det skal gjøres en vurdering av hvordan eventuelle sjeldne, sårbare og truede arter og naturtyper; jamfør gjeldende rødlist, vil kunne påvirkes av tiltaket (nedbygning, økt ferdsel, drenering med mer).*
- *Planen berører inngrepsfrie naturområder i Norge (INON) og reduserer disse. Dette er det nærmeste INON-området til Trondheim. Konsekvensutredningen må inneholde en oversikt over alle INON-områder i Trøndelag og gjeldende plan for disse for å se helheten.*
- *Eventuelle særegne lokale og regionale forhold i flora og vegetasjon skal vurderes, verdisettes og konsekvensvurderes i forhold til påvirkning av tiltakene.*
- *Flora og vegetasjon i vindkraftområdet med direkte fysiske inngrep (forbindelsesveier, mastefundamenter, transformatorstasjoner, oppstillingsplasser, masseuttaksområder og lignende), kartlegges spesifikt, som faglig kunnskapsbase for eventuell tilbakeføring og revegetering av området.*
- *Det skal utformes konkrete planer for hvordan en tenker seg at de fysiske inngrepene utført i planområdet (inklusive masseuttaksområder) skal tilbakeføres til mest mulig opprinnelig naturtilstand gjennom restaurering og revegetering. Planen må beskrive i detalj med konkrete, forpliktende tiltak. Paragraf 3 Od i Biomangfoldloven presiserer bl.a. at ingen må sette ut organismer som ikke før naturlig forekommer på stedet. Dette punktet må belyses spesielt i planene. Det må også inngå opplysninger om hvem som skal være ansvarlig for tilbakeføringen og dekke kostnadene. Utredningen må også ta for seg positive konsekvenser globalt og lokalt mht miljø, samferdsel, friluftsliv og tilbud i lokalsamfunnet.*

5. Dersom TrønderEnergi Kraft AS velger å gå videre med konsekvensutredning og søknad, gir kommunestyret rådmannen fullmakt til å starte forhandlinger om en utbyggingsavtale med tiltakshaver og berørte grunneiere. Formålet med avtalen er at lokalsamfunnet må få en bedre kompensasjon ved en eventuell utbygging.”

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag skriver i brev av 30.3.2012 at de vil vurdere å fremme innsigelse til Brungfjellet vindkraftverk. Fylkesmannen viser til at det er et klart uttrykt nasjonalt mål å redusere klimagassutslippene og at Regjeringen som ledd i dette arbeidet blant annet har lagt opp til en sterk satsning på elektrisitetsproduksjon fra fornybare energikilder. Utbygging av vindkraft er en del av denne satsingen, men det fremholdes at det er et viktig mål at utbygging av fornybar energi skjer uten at naturmangfold eller store landskapsverdier går tapt. Fylkesmannen viser videre til at det er et internasjonalt og nasjonalt mål å stanse tapet av biologisk mangfold. Arealforbruket av allerede konsesjonsgitte og omsøkte kraftverk i kystkommunene legger beslag på betydelig areal. Den omfattende utbygging av vindkraftanlegg som det i denne omgang søkes om i Sør-Trøndelag vil ifølge fylkesmannen innebære en betydelig påvirkning av biologisk mangfold, og vil medføre bortfall av inngrepsfri natur. Viktige områder for friluftsliv blir også sterkt berørt. Fylkesmannen viser til at det i fylkesdelplan for vindkraft i Sør-Trøndelag, godkjent i 2010 og med tidshorisont fram til 2020, ikke

åpnes for vindkraft i innlandet. Planleggingsområdet på Brungfjellet i Melhus og Klæbu kommune er dermed i strid med godkjent fylkesdelplan.

Fylkesmannen skriver at tiltakshaver har laget et relativt grundig utredningsprogram. Dersom NVE ønsker å få utredet saken videre pekes det på at utredningsprogrammet likevel ikke vil gi tilstrekkelig kunnskap om virkningene av tiltaket. Fylkesmannen mener det er behov for følgende utredninger ut over det som er beskrevet i det foreslåtte utredningsprogrammet under temaet miljøvern:

- Ny kartlegging av viktige viltinteresser etter metodikk i DNs håndbok 11-96, revidert i 2000.
- Kunnskap om trekkende fugl.
- Kunnskap om den samlede belastningen som de planlagte vindkraftverkene inkludert nye linjenett kan påføre sårbare og rødlistede arter (nml. § 10).
- Ny kartlegging av verdifulle naturtyper i området i henhold til DN-håndbok 1999-13.
- Kunnskap om samlet belastning for inngrepsfrie områder i regionen, og hvilke effekter dette indirekte kan få for friluftsliv og biologisk mangfold.
- Kunnskap om samlet belastning på friluftsliv.
- En landskapsanalyse og kunnskap om samlet belastning på landskap.

For temaet skogbruk ber fylkesmannen om at det i tillegg til utredning basert på arealressurskart (AR5) utredes følgende virkninger for skogbruket:

- Skogens alder (hogstklasse).
- Skogbrukets miljøinteresser, Miljøregistreringer i skog (MiS).
- Konsekvenser for drift av tilgrensende skog (for eksempel for taubanedrifter).
- Konsekvenser/muligheter for skogbrukets veier.

Fylkesmannen viser videre til at det i *Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag* gis en oversikt over mange av de verdifulle kulturlandskapene i fylket. Det bes om at det utredes om disse områdene blir berørt av planene. Det vises i denne sammenheng også til et oppfølgingsprosjekt i regi av fylkesmannen blant annet med bakgrunn i denne oversikten. I følge fylkesmannen er det valgt 2-4 områder i hver kommune. Formålet er å ivareta de mest verdifulle kulturlandskapene i fylket. Det bes om at det utredes om tiltaket berører slike områder. Fylkesmannen vil også ha utredet hvordan en eventuell endring i beitebruken vil påvirke eventuelle kulturlandskapsområder, og viser til *Regionalt miljøprogram for jordbruket i Sør-Trøndelag* og de prioriterte beitelandskap som finnes i dette programmet.

Til sist bes tiltaket utredet med hensyn på forsyningssikkerhet, risiko ved opphold i nærområdet og fare forbundet med lavtflyging i området.

Sør-Trøndelag Fylkeskommune uttaler i brev av 8.5.2012 at de vil sette i gang en arealanalyse i forbindelse med revidering av fylkesdelplan for vindkraft i Sør-Trøndelag. Sør-Trøndelag Fylkesting åpnet i desember 2011 for en revidering av vindplanen. Fylkestingsvedtaket i desember 2011 ble ytterligere detaljert ved behandling 25. april 2012, og lyder:

"Fylkestinget vedtar at det utarbeides en arealanalyse for de mest aktuelle nye områdene for vindkraft. Dette vil gi et prosess- og kunnskapsgrunnlag for å vurdere mulige unntak fra dagens vindkraftplan når utbyggingssøknadene forventes å komme til behandling sommeren 2013. En full rullering av fylkesdelplan på nåværende tidspunkt vil på grunn av omfattende prosess- og dokumentasjonskrav sannsynligvis ta to år og dermed ikke bli ferdig tidsnok til å kunne danne grunnlag for fylkeskommunens vurdering av de pågående utbyggingsakene. Arealanalysen er et tiltak

på kort sikt til bruk for vurderinger i tilknytning til dagens vindkraftplan, og er ikke ment å komme i stedet for en ev. rullering av vindkraftplanen. For sistnevnte spørsmål vises til vurderinger i forslag til Fylkesplanstrategi. Arealanalysen vil være et verdifullt grunnlagsdokument i en ev. rullering av vindkraftplanen.”

3.2 Sentrale myndigheter

Sametinget skriver i brev av 30.3.2012 at det planlagte tiltaket innebærer store inngrep i det berørte området, og at det vil påvirke natur- og kulturmiljø i betydelig grad. De viser til at planområdet ligger utenfor det som i dag er definert som reindriftsområder, men utelukker ikke at det kan finnes spor av tidligere reindrift i området. Sametinget ber likevel om at det gjøres undersøkelser av tiltakets eventuelle virkninger for reindrift og viser til standard utredningskrav i lignende saker. Sametinget peker på at det i utredningsarbeidet bør brukes en metodikk, og benyttes konsulenter som anerkjennes av reindriften.

Det vises også til «*Sametingets planveileder for sikring av naturgrunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv*» fra juni 2010, som begrunner og konkretiserer hensyn som bør og må tas med i planleggingen.

Sametinget fremmer videre en rekke utredningskrav vedrørende samiske kulturminner. Det understrekes at det i utredningsarbeidet er viktig at det benyttes institusjoner/konsulenter som har nødvendig kompetanse om samiske kulturminner. I uttalelsen drøfter også Sametinget forholdet til undersøkelsesplikten, jamfør kulturminneloven § 9, og er av den generelle oppfatning at denne plikten bør oppfylles før det treffes konsesjonsvedtak.

Sametinget skriver videre at det i dag ikke er registrert automatisk fredete kulturminner innenfor planområdet, men at stedsnavn i nærområdet indikerer tidligere samisk tilstedeværelse. Sametinget mener derfor det er mulig med funn av slike kulturminner, og at potensialet er stort, spesielt på de steder det ikke er gjort noen inngrep i nyere tid.

Videre skriver Sametinget at de ikke ønsker konsultasjon i forbindelse med meldingen.

Direktoratet for naturforvaltning har i brev av 10.4.2012 uttalt seg til de tre meldte prosjektene i Selbu, Klæbu og Melhus. Følgende er sitert fra brevet: *”Plan- og influensområdene for meldte Brungfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet vindkraftverk ligger innenfor et større, sammenhengende naturområde (herunder inngrepsfrie naturområder kategorisert som villmarkspregede områder) som strekker seg fra Melhus til Tydal. Området ligger nært og lett tilgjengelig for befolkningen i Trondheimsregionen, og har stor betydning for friluftsliv. Områdets størrelse og ubrutte naturpreg gir rom ikke bare for et rikt fugleliv, men også for arealkrevende arter som gaupe og bjørn. Konfliktpotensialet for disse to anleggene er betydelig. Stokkfjellet ligger i ytterkant av det større, sammenhengende naturområdet, og ikke langt fra vei. Konfliktpotensialet her antas å være noe lavere. Kunnskapsgrunnlaget knyttet til naturmangfold er svært begrenset for alle tre områdene, og det er viktig at innhenting av eksisterende kunnskap suppleres med feltundersøkelse på tider av året og med et omfang som kan avdekke verdiene. Utredning av konsekvenser for funksjonen som relativt uberørt friluftslivsområde for en stor befolkning må vektlegges særlig i utredningsprogrammet.”*

DN har følgende merknader til utredningsarbeidet:

Vedrørende landskap anbefaler DN at utkast til ny veileder for vurdering av landskapsvirkninger ved utbygging av vindkraftverk (Clemetsen & Simensen 2010) bør brukes som standard metodikk i vindkraftsaker, noe som vil gjøre det lettere å sammenlikne konfliktnivået i ulike saker.

For inngrepsfrie naturområder viser DN til en avgjørelse fra Miljøverndepartementet, hvor en innsigelse til hyttebygging i utkanten det inngrepsfrie området mellom Melhus og Tydal tas delvis til følge. Dette viser i følge DN hvor viktige disse områdene er. DN ønsker utredning av inngrepsfrie naturområder, med tallfesting av tap av alle soner og kartfesting av eksisterende og bortfallende områder. Verdi- og konsekvensvurdering av de inngrepsfrie naturområdene bør skje i tråd med Retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg. Behovet for å avklare konsekvensen av eventuelt bortfall for et av landets mest bynære inngrepsfrie naturområder i kategorien villmarkspregede områder blir presisert.

Det er i følge DN viktig at verdisetting av friluftsliv det aktuelle området for alle tre tiltakene skjer etter en metode som baserer seg på nasjonale mål for friluftsliv, og som gjør det mulig å sammenligne på tvers av områder/anlegg. DN ber NVE stille krav om at DN-Håndbok 25 Verdisetting av friluftslivsområder brukes i dette arbeidet. Det anføres videre som viktig at man i kartleggingen bruker viktige kilder som regionale og lokale myndigheter, interkommunale friluftsråd, aktuelle interesseorganisasjoner (herunder turistforeninger) og lokalkjente. De samlede virkningene for friluftsliv av de tre tiltakene må utredes.

DN stiller krav om feltkartlegging av naturmangfold, og at denne må finne sted på tider av året hvor det er mest sannsynlig å avdekke verdiene. Feltundersøkelsene bør spres over flere dager og i flere perioder. Kartleggingene må gjennomføres med anerkjent og etterprøvbart metodikk. DN's håndbøker skal legges til grunn for undersøkelsene. Videre påpekes det at for rovfugl og ugler medfører dette at feltundersøkelsesområdet bør være relativt stort slik at man fanger opp både næringssektorene og hekkeområdene.

I utredningsprogrammet stilles det krav om at man for naturtyper og vegetasjon:

- Utarbeider en oversikt over prioriterte arter etter naturmangfoldloven og eventuelle økologiske funksjonsområder for prioriterte arter, arter som er truet iht. gjeldende Norsk rødliste for arter, og ansvarsarter.
- Utarbeider en oversikt over utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven, naturtyper som er truet i henhold til gjeldende Norsk rødliste for naturtyper, naturtyper kartlagt etter DN's håndbok 13 eller 19, og andre områder som er særlig viktige for naturmangfold.
- Vurderer hvordan tiltaket kan påvirke alle utvalgte og verdifulle naturtyper og prioriterte, truede og nær truede arter, jf. Direktoratet for naturforvaltnings håndbok nr. 13 og Norsk rødliste for arter (2010).

For fugl og dyr stilles det krav om følgende:

- Det skal utarbeides en oversikt over fugl og dyr som kan bli vesentlig berørt av tiltaket, med fokus på prioriterte, kritisk truede, sterkt truede og sårbare arter, jamfør Norsk rødliste for arter (2010), ansvarsarter og jaktbare arter.
- Potensialet for funn av prioriterte, kritisk truede, sterkt truede og sårbare arter i området skal vurderes, jamfør Norsk rødliste for arter (2010).
- Det skal vurderes hvordan tiltaket kan påvirke prioriterte, kritisk truede, sterkt truede og sårbare arter, jamfør Norsk rødliste for arter (2010).
- Vurdere om viktige økologiske funksjonsområder for prioriterte, kritisk truede, sterkt truede og sårbare arter i, og i nær tilknytning til tiltaket kan bli berørt, jamfør Norsk rødliste for arter (2010).

I henhold til naturmangfoldloven må det gjøres en vurdering av samlet belastning for naturmangfold. DN ber også om en vurdering av samlet belastning for inngrepsfrie naturområder, friluftsliv og landskap for alle de tre tiltakene, jamfør krav i forskrift om konsekvensutredning.

Vedrørende nedleggelse av anlegget mener DN at også veier må fjernes, og arealene tilbakeføres til naturtilstand. Utredningsprogrammet bør inneholde krav til en beskrivelse av hvordan anlegget skal tilbakeføres ved nedlegging, eller dersom deler av anlegget eventuelt videreføres i et nytt vindkraftanlegg.

Før øvrig skriver DN om meldingene at tiltakshavers plikt til å presentere foreliggende grunnlagsinformasjon om forventede virkninger, og gi en kvalitetsvurdering av de foreliggende dataene, er ivarettatt i meldingen om Eggjafjellet/Åsfjellet, men i liten grad for Stokkfjellet og Brungfjellet. DN ber NVE kvalitetssikre meldingene før de sendes på høring. DN mener videre at Fylkestingets åpning for å utrede områder som ligger utenfor regional plan for vindkraft svekker regional plan som et strategisk og demokratisk virkemiddel.

3.3 Reindriftmyndighet og reinbeitedistrikt

Reindriftsforvaltningen Sør-Trøndelag skriver den 28.3.2012 at ingen deler av tiltaket vil komme i konflikt med reindriftsinteressene i Sør-Trøndelag og Hedmark reinbeiteområde. De har derfor ikke merknader til melding og forslag til utredningsprogram for Brungfjellet vindkraftverk.

Riast/Hylling reinbeitedistrikt (Gåebrien Sijte) har i brev av 1.4.2012 avgitt en felles høringsuttalelse for de planlagte vindkraftverkene ved Brungfjellet, Eggjafjellet/Åsfjellet og Stokkfjellet. Selv om tiltakene ligger utenfor distriktsgrensene for reinbeite kreves det at alle tiltakene utredes for virkninger for reindrift. Den naturlige grensen for reinens trekk er dalen mellom Ler og Klæbu, og det vil derfor være rein vest for distriktsgrensen som kan berøres av tiltakene. Også nettilknytningen kreves utredet for virkninger for reindrift. Utredningen kreves utført i samarbeid med reinbeitedistriktet og Sametinget, og av utredere med god fagkompetanse på reindrift. Da tiltaksområdene er brukt til reindrift også før distriktsinndelingen fant sted kreves det at tiltakene utredes for samiske kulturminner, i samarbeid med Sametinget.

Reinbeitedistriktet viser til at distriktsgrensen er en grense for objektivt skadeansvar, og er omstridt som rettighetsgrense. De viser til at samerettsutvalget gjennom Kongelig resolusjon i 2001 fikk mandat til å utrede reindriftenes rettigheter til land og vann sør for Finnmark, og mener at NVE ikke kan realitetsvurdere en eventuell konsesjonssøknad før dette er avklart. De ber også om at NVE legger vindkraftplanene på vent inntil fylkesdelplan for vindkraft i Sør-Trøndelag eventuelt revideres.

3.4 Interesseorganisasjoner

Forum for Natur og Friluftsliv Sør Trøndelag (FNF) har i brev av 20.3.2012 uttalt seg om Stokkfjellet, Brungfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet vindkraftverk. Uttalelsen støttes av FIVH-Trondheim, Naturvernforbundet i Sør-Trøndelag, Norges Jeger og Fiskerforbund i Sør-Trøndelag, Norsk Botanisk forening Trøndelagsavdelinga, Norsk Ornitologisk Forening avdeling Sør-Trøndelag, Syklistenes Landsforening, Trondhjems Turistforening, Trondheim Turmarsjforening og WWF Midt-Norge. Natur- og friluftslivsorganisasjonene i Trøndelag anbefaler at Brungfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet trekkes. Av alle saker i Sør-Trøndelag mener de at disse to er de mest konfliktfylte for friluftsliv og viktige inngrepsfrie naturområder. De er også skeptiske til å bygge ut Stokkfjellet, hovedsakelig på grunnlag av trekkende fugler. De ønsker at saksbehandlingen av meldingene avventes til anleggene i Snillfjord, Hemne og Fosen er ferdigbehandlet, for å kunne ta stilling til summen av vindkraftanlegg totalt i fylket. Generelt mener FNF at det til nå er gitt nok

konsesjoner til ny fornybar energi til at nasjonale mål om bevaring av natur bør vektlegges høyere ved resterende konsesjonsbehandling enn hva som er blitt gjort hittil.

FNF ønsker utredning av hvordan disse tiltakene, og Norges målsetning om økt fornybar energi generelt, kan avveies mot andre politiske samfunnsmål og forpliktelser. De viser i den forbindelse til Stortingsmelding nr. 58 (1996-97) som beskriver målet å stanse tapet av biologisk mangfold, Bonnkonvensjonen, Bernkonvensjonen, Nagoya-protokollen, Soria Moria-erklæringen om reiseliv som nasjonalt satsningsområde, og fylkesdelplan for vindkraft i Sør-Trøndelag.

Det bes om visualisering av anleggene, hvor skjæringer og fyllinger inkluderes. Visualiseringspunktene bør være fra omkringliggende friluftsområder, og det bør legges inn elementer som gir mulighet til å vurdere målestokken på tiltakene.

FNF støtter seg til uttalelser fra DN og mener at turer i vindkraftområder eller generelt i områder med tyngre tekniske inngrep ikke kan karakteriseres som friluftsliv. De ber om at dette legges til grunn for utredning av virkninger for friluftsliv, og for jakt og jaktopplevelsen. FNF ber om at metoder i henhold til DN håndbok 24- 2003, eventuelt forenklede metoder etter håndbok 25-2004 for tilgrensede områder, legges til grunn for utredningene. Opplevelsen av fare knyttet til iskast vil også påvirke friluftsopplevelsen. Det må utredes hvor stor del av året en turgåer føler seg utestengt fra anlegget på grunn av risikoen for iskast.

FNF viser til naturmangfoldlovens krav om kunnskapsbaserte beslutninger. De mener at tilstrekkelig kartlegging av naturverdier krever mange dagers kartlegging i de aktuelle områdene. Føre-var-prinsippet må legges til grunn dersom det ikke foreligger tilstrekkelig kunnskap, og også om det blir for dyrt å fremskaffe dette. Videre kreves det at det innhentes kunnskap om hvordan samlet belastning for alle anleggene vil bli. I en slik utredning må en må se på hvordan flere vindkraft- og andre typer anlegg samlet kan påvirke bestandene av ulike arter. FNF viser til krav i veileder for naturmangfoldloven. For de tre aktuelle sakene bes det om at en uavhengig konsulent rangerer konfliktnivået for de ulike temaene.

Tap av inngrepsfrie naturområder som følge av de enkelte tiltakene må vurderes opp mot øvrig tap regionalt og nasjonalt. Samfunnsmessig verditap, som for eksempel virkninger for reisenæring, hyttenæring og salg av jaktkort må utredes.

Videre må det lages en detaljert plan for hvordan området skal tilbakeføres til naturen etter at konsesjonene har gått ut. Et mål med dette er at man i anleggsfasen lager minst mulig skade og gjør det letteste mulig å oppnå en god tilbakeføring. FNF har listet noen prinsipper for etablering av anlegget, bla. at infrastruktur på berg og i myr unngås, lagring av jord fra anleggsfasen for overdekking ved nedleggelse og prinsipper for revegetering.

FNF krever et fullstendig klimaregnskap som inneholder følgende:

- Økt utslipp på grunn av økt energibehov for å produsere turbiner og transport.
- Prosessutslipp som følge av blant annet stål- og sementproduksjon.
- Endret arealbruk, herunder minsket binding av karbon i myr og skog hvor man legger infrastruktur.
- Økt forbruk av energi som følge av at bedre energitilgang gir lavere energipris og minsket vilje blant politikere til å innføre strømsparingstiltak når energitilgangen er god.
- Tap i ledningsnett.
- Hvilke energikilder som blir erstattet når det kommer mer fornybar energi inn i systemet.

Trondheimsregionens friluftsråd har 20.3.2012 gjort et vedtak vedrørende de tre meldte prosjektene Stokkfjellet, Eggjafjellet/Åsfjellet og Brungfjellet. Tiltakene bes utredet med hensyn på friluftsliv, rekreasjon, livskvalitet, ulike naturkvaliteter og folkehelse. Utredningene må være grundigere enn det som er skissert i meldingene. Der planene har overlappende temaer og interesser kreves det at aktørene samarbeider om utredningen, slik at områdenes totale belastning sees helhetlig. Det vises i denne sammenhengen til naturmangfoldloven § 10. Det vises også til § 9 om føre-var-prinsippet. Virkninger for friluftsliv må vurderes særlig grundig, da de aktuelle områdene er svært viktige friluftsliv-/rekreasjonsområder for hele Trondheimsregionen. Høy befolkningsvekst tilsier at områdene blir enda viktigere i fremtiden. Vurderingene må også gjøres for alle relaterte infrastrukturtiltak, og for anleggs- og driftsperioden.

Norges Miljøvernforbund krever i brev av 23.3.2012 stopp i planene for vindkraftverket på grunn av at vindturbiner raserer naturen, er samfunnsøkonomisk ulønnsomme og øker vanlige folks strømregning. Det vises til tap av inngrepsfrie naturområder, kollisjonsfare for rovfugl og visuell og støymessig forurensning. Særlig lavfrekvent støy anføres som helseskadelig for mennesker og dyr. Miljøvernforbundet viser til følgende uttalelse fra Prof. Henrik Møller ved Aalborgs universitet: *“Vindmøller utsender masse støy, noe som kan gi stress og problemer med å sove, og på den måten kan man bestemt ikke avvise, at det også er skadelig”*. Vindkraftverk vil gi utfordringer i nettet på grunn av effektvariasjoner og føre til behov for oppgradering av kraftledningsnettet lokalt og nasjonalt. Infrastrukturtiltak i tilknytning til dette vil føre til fragmentering av habitater og utslipp av CO² ved at traseene hogges for skog. Videre påpekes det at elektromagnetisk stråling fra kraftlinjene vil kunne gi helseskade ved langvarig opphold i nærheten (henvisning til Prof. Girish Kumars “Report on Cell Tower Radiation (2010)”). Elektromagnetisk stråling vil også forstyrre bienes retningssans. I tillegg mener Miljøvernforbundet at vindturbinene utgjør en stor trussel mot norsk reiselivsnæring, spesielt reiseliv basert på økoturisme, gir store verditap på eiendommer og skaper usikkerhet rundt investeringer i næringslivet. De skriver at erfaringer fra Storbritannia og Sverige viser at vindkraftutbygging medfører fall i eiendomsprisene på 30 % for boliger nærmere enn 24 kilometer fra en vindturbin. De mener at lite berørt natur har egenverdi og må tas vare på for fremtidige generasjoner. Miljøvernforbundet er generelt imot vindkraftutbygging og nasjonal og europeisk energipolitikk. De mener at de eneste bærekraftige energiløsningene er energieffektivisering og uttak av dypgeotermisk energi.

Dersom Brungfjellet vindkraftverk gis konsesjon krever Miljøvernforbundet at overføringsnettet kables i sin helhet. Det må også stilles bankgaranti for finansiering av fjerning av anlegget og tilbakeføring av det opprinnelige landskapet.

Flå og Klæbu Sau og Geit har uttalt seg 25.3.2012. De poengterer viktigheten av å verne om beiteressursene i utmarka, blant annet på bakgrunn av jordvern, politiske mål om selvberging og prioritering av økologisk produksjon. De mener at vindkraftutbygging vil gi negative virkninger for beitedyr, og motsetter seg tiltaket. De vurderer at tiltaket med stor sannsynlighet vil medføre for hardt beitedrykk i nærheten av nyetablerte veier. Beitedyr forventes også å følge veiene ned til bygden. Støy fra turbinene vil etter deres syn medføre problem ved bruk av gjeterhund og for småviltjegere.

Trondheim Kristelig Folkeparti (TKF) avgir 26.3.2012 en felles uttalelse til Brungfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet vindkraftverk. De ønsker primært at prosjektene avvises allerede nå begrunnet i liten lønnsomhet, og at prosjektene griper inn i det siste gjenværende inngrepsfrie området nær Trondheim. Anleggene vil i høy grad redusere områdets verdi som friluftsområde, og det påpekes at tilgang til varierte og nære friluftsområder er en viktig faktor for Trondheims attraktivitet som bo-, studie- og arbeidssted. God tilgang på nære friluftsområder er også viktig for folkehelsen. Det vises til utfartsprogrammet *Til Topps*, som i en årrekke har trukket tusenvis av trondheimsbeboere ut i naturen.

TKF viser også til andre prosjekter under planlegging som påvirker byens friluftsområder, bla. utbyggingen av Granåsen-, Saupstad-/Nilsbyen områdene og Gråkallen skipark. TKF påpeker videre at tiltakene er planlagt utenfor områdene som er avsatt i fylkesdelplan for vindkraft.

Dersom tiltakene ikke trekkes bes det om utredning av virkninger for natur- og friluftsliv, herunder støy og iskast. Utredningsprogrammet må kartfeste støygrensen på 40 og 35 db ved ulike vindstyrker, slik at reduksjonen av "stille" friluftsområder fremkommer. Det vises til tekst i retningslinjene for støy, T-1442, vedrørende etablering av nye støykilder i verdifulle stille områder. Tiltaket bes også utredet for miljø- og helsemessige konsekvenser, herunder økt biltrafikk til fjerne turmål og konsekvenser av mindre friluftsliv og mosjon. Til sist bes det om en vurdering av hvor store friluftsarealer det er ønskelig at et storbyområde som Trondheim har nær tilgang til. Både størrelse, avstander, kvalitet og variasjon bør her vurderes. TKF viser til den restriktive markaloven for Oslomarka, som er fem ganger større enn hele Trondheim kommune.

Klæbu Næringsforum har den 30.3.2012 uttalt seg på vegne av **Klæbu Bondelag, Klæbu Grunneierlag og Klæbu Skogeierlag**. De ulike lagene har flere spørsmål vedrørende kraftlinjen og dens virkninger for skogsproduksjon og fugl. Videre har lagene spørsmål vedrørende virkninger for beitedyr og vilt, og utvikling av mulige fremtidige utmarksnæringer. Det stilles også spørsmål om hvem som vil få adkomst på de nye veiene som følger med utbyggingen.

Klæbu IL orienteringsavdelinga skriver den 31.3.2012 at de er imot den planlagte utbyggingen av Brungmarka og omkringliggende områder. Tiltaket vil etter deres syn gjøre aktiviteter som turorientering og 5 *på topp* vesentlig mindre attraktivt.

Allskog BA uttaler 30.3.2012 at de som grunneierorganisasjon støtter prosjektet. Infrastrukturen som bygges ut i forbindelse med dette prosjektet vil etter deres syn kunne gi økt tilgang til skogressurser og friluftsliv. Allskog forutsetter at berørte grunneiere gis gode og korrekte erstatninger/kompensasjon for grunnnavståelse etter forutgående, ryddige prosesser.

Trondhjems Turistforening (TT) går i brev av 30.3.2012 imot alle de tre tiltakene, og mener at Brungfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet (Rensfjellheimen) er de mest konfliktfylte. De peker på at det er planlagt et stort antall vindkraftverk i fylket, og mener at dette vitner om en fremdrift som setter hensynet til natur og friluftsinnteresser til side. De viser til at verdien av urørt natur ikke er tallfestet, slik at dette kan gå inn i et samfunnsøkonomisk regnestykke. De oppfordrer til at det utarbeides samlede planer på regionalt og nasjonalt nivå slik at det blir mulig å vurdere de helhetlige konsekvensene, jamfør naturmangfoldlovens krav om vurdering av samlet belastning. De ønsker videre at vindkraftutbygging vurderes opp mot effektivisering av eksisterende vannkraftverk, småkraftverk og energieffektiviserings- og sparetiltak.

TT mener at vindkraftutbygging vil gi stor reduksjon av opplevelsesverdiene i området gjennom støy og visuell forurensing. De mener at Brungfjellet og Rensfjellet har spesiell verdi som bynære inngrepsfrie naturområder. Områdene brukes av folk fra Klæbu og Melhus, også i sammenheng med hytteområder ved Håen, Samsjøen og på Selbusida. Inngrepet vil også bli svært synlig for mange som bruker Vassfjellmarka, Nordmarka og Malvikmarka. Dette er i følge TT store grupper i Trondheimsregionen. De ber om at friluftsliv blir utredet grundig, av utredere med fagkompetanse. Utredningene må ha et fremtidsperspektiv. De ber om at konsekvensene for friluftsliv i de tre områdene ses i sammenheng.

Motvind er en bevegelse som jobber mot etablering av vindkraft i Flåmarka. I høringsuttalelse mottatt 1.4.2012 skriver Motvind at det bør stilles betydelig grundigere krav til utredningen enn det som går frem av meldingen, der metodikk og kriterier beskrives og verdsettingsprinsipper angis.

Motvind fremhever at området er rikt på naturmangfold og skriver det er viktig at virkningene for naturmangfoldet undersøkes og dokumenteres. Områdets egenskap som et inngrepsfritt naturområde fremheves og det bes om at utredningene omfatter dette.

Motvind er videre opptatt av at alle planlagte kraftutbygginger utredes samlet, både hva gjelder vann- og vindkraftverk.

Motvind mener også en samfunnsøkonomisk analyse må inngå i utredningsprogrammet, slik at utbyggingen kan sammenlignes med andre tiltak, for eksempel energieffektivisering, bygging av nye kraftlinjer og planer om vindkraftverk til havs.

Motvind tar videre opp spesifikke formuleringer i meldingen, og ber om at virkningene på bebyggelse av støy og skyggekast, virkningene på kulturminner og visuelle virkninger blir godt utredet. De er uenige i noen av de formuleringer som er brukt i meldingen.

Motvind ber også om at bruk av veinettet og hvem som vil få tilgang til veinettet omhandles i utredningene. De mener dette temaet vil ha stor betydning for områdets verdi som friluftslivsområde. Det bør også utredes om planområdet for tiltaket vil være åpent for alminnelig ferdsel eller om iskast vil gi restriksjoner i bruken av området.

Videre er Motvind opptatt av hvilken metodikk og hvilke vurderingskriterier som skal benyttes i utredningsarbeidet. De finner at fremgangsmåten som er angitt i meldingen ikke holder mål. Videre bes det om at den samfunnsøkonomiske nytten av vindkraftutbygging bør utredes som grunnlag for myndighetenes videre behandling. Motvind skriver at det generelt for utredningsprogrammet må bemerkes at den samfunnsøkonomiske nytten ikke ser ut til å omfatte verdien av tap av naturmangfold og endring i inngrepsfrie naturområder. Motvind mener dette må verdsettes. Motvind viser i denne sammenheng til *NOU 2009:16 Globale miljøutfordringer – norsk politikk*.

Trek Discovery Team Norway tar i brev av 1.4.2012 klar avstand til Brungfjellet vindkraftverk. De er en sykkelklubb som bruker det aktuelle området mye, og ønsker bevaring av området for kommende generasjoner.

Norsk Ornitologisk Forening i Sør-Trøndelag (NOF Sør-Trøndelag) har i brev av 1.4.2012 avgitt en felles høringsuttalelse for de planlagte vindkraftverkene ved Brungfjellet, Eggjafjellet/Åsfjellet og Stokkfjellet. De går imot alle de tre vindkraftverkene på bakgrunn av virkninger for fugl og biologisk mangfold knyttet til inngrepsfrie naturområder. Særlig Brungfjellet og Rensfjellet vurderes som konfliktfylte. Alle tiltakene er planlagt i trekktruten for store antall rovfugl og spurvefugl, og dekker områder som har stor tetthet av fjell- og liryper.

NOF viser til naturmangfoldloven og til rapporten «Samlet belastning av vindkraftutbygging på fugl» fra NINA (2010). De skriver at feltundersøkelser er nødvendig, og at disse må gjennomføres over en tilstrekkelig tidsperiode og store nok territorier. Følgende kreves utredet:

De ber om at virkningene for vår- og høsttrekk av rovfugler og spurvefugler utredes. Videre bes det om at hekkende rovfuglarter (herunder hekkende hubro) kartlegges. Virkningene for hekkebestanden av fjellryper og liryper i området som følge av ekskludering fra hekkeområdene og økt kollisjonsdødelighet blant voksne fugler må utredes. Det bes også om utredninger av virkninger for hekkende vannfugl og tilstedeværelse av hekkende brushane innen anleggsområdet.

NOF skriver at Sør-Trøndelag er blant de fylkene som har mistet mest inngrepsfrie områder, og viser til at det også er planlagt flere vindkraftanlegg i Fosen, Snillfjord og Hemne.

Naturvernforbundet i Sør-Trøndelag skriver i sin uttalelse i e-post av 1.4.2102 at planområdet ligger nært Trondheim og at det derfor har fått en stadig sterkere betydning for de som bor i byen. Etter Naturvernforbundets syn kan området i dag betegnes som et område med få inngrep.

Videre viser forbundet til nasjonale målsettinger for reduksjon av klimautslipp, som støttes fullt ut av organisasjonen. De støtter også en viss utbygging av fornybar energi og er ikke motstander av enhver utbygging av vindkraft. Naturvernforbundet mener utbygging av vindkraft og annen fornybar energi ikke kan prioriteres foran energiøkonomisering og adferdsendringer for å redusere forbruket av elektrisitet.

Naturvernforbundet viser også til behovet for helhetlig planlegging og viser til vedtatte fylkesdelplan for vindkraft der det fremgikk at det ikke skulle åpnes for utbygging av vindkraft i innlandet. De synes derfor det er nedslående at Sør-Trøndelag fylkeskommune gjennom vedtak setter den vedtatte fylkesdelplan til side.

Videre mener Naturvernforbundet at temaet inngrepsfrie naturområder ikke er godt nok ivaretatt i det foreslåtte utredningsprogrammet. Det bes om at også om at tapet relateres i fylkesmessig sammenheng. Naturvernforbundet er også opptatt virkningene av veinettet og ber om at dette omhandles på en grundig måte i utredningene.

Videre skriver Naturvernforbundet at et hvert inngrep i uberørt natur vil innebære tap av biologisk mangfold og vil derved være i strid med internasjonale og nasjonale mål.

Naturvernforbundet viser til meldingens omtale av de økonomiske verdiene en slik utbygging vil gi kommune og grunneiere. Antallet arbeidsplasser er etter forbundets mening sterk overdrevet. Det fremholdes at de ikke kvantifiserbare verdiene må tallfestes og tas med i de endelige vurderingene, og det vises blant annet til verdiene i et aktivt friluftsliv og bedret folkehelse.

Naturvernforbundet skriver avslutningsvis at valg av konsulent for konsekvensutredningene bør gjøres av en annen instans enn de som skal bygge ut tiltaket.

3.5 Privatpersoner og grunneiere

Astrid Grendstad har uttalt seg til Brungfjellet vindkraftverk 3.2.2012. Hun skriver at det langs dagens skogsbilvei er stort potensial for ulike kulturminner, og at dette nødvendiggjør en grundig utredning langs hele veien før eventuell opprusting av denne. Det vises også til mulige spor etter dyrefangst på Brungfjellet, og mulige samiske kulturminner som følge av at samene tidligere hadde beiterett ned til tregrensen på Brungfjellet.

Som biolog kjenner Grendstad til at det finnes rødlistearter like ved veikanten, og at sjeldne arter av insekter og andre smådyr trolig har trekkruter langs Brungfjellet. Hun krever en nøye konsekvensutredning av biologisk mangfold i konsekvensområdet.

Grendstad mener for øvrig at siden Klæbu er presskommune til Trondheim har den uberørte naturen i Klæbu større verdi for kommende generasjoner enn et vindkraftverk. Hun belyser også at beboere på Målsjøåsen vil bli visuelt berørt av tiltaket.

Terje Klokk har den 13.3.2012 uttalt seg til alle de tre meldte tiltakene. Han mener at de aktuelle planene vil rasere et unikt bynært villmarksområde, og at det allerede foreligger nok planer om vindkraft andre steder til å oppfylle de internasjonale forpliktelsene knyttet til fornybar energi.

Ingvar Eide har uttalt seg til Brungfjellet 27.3.2102. Han har en fritidseiendom cirka 500 meter øst for den sørligste delen av planområdet. Han mener at skyggekast, refleks, støy, visuelle virkninger og

tap av turområder som følge av tiltaket vil bli ødeleggende for eiendommen, og skriver at han vil fremme erstatningskrav dersom tiltaket ikke skrinlegges.

Oddvar Paulsen går 27.3.2012 mot en utbygging av Stokkfjellet, Brungfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet vindkraftverk. Han bor i Trondheim og har en hytte ved Øvre Hånnsjøen, som blir direkte berørt av tiltakene. Områdene anføres som store inngrepsfrie naturområder i nærhet til folkerike områder i Trøndelag og Trondheim, og som er verdifulle for friluftsliv. Han beskriver områder for li- og fjelltype, rovfuglearter og andre fuglearter, blant annet lom og enkeltbekkasin. Videre beskrives funn av rovdyr og trekkveier for jaktbart vilt. Paulsen viser for øvrig til etablerte og planlagte vannkraftutbygginger i blant annet Selbu, til den konsesjonsgitte kraftledningen Ørskog-Fardal og til energieffektiviseringspotensial, og mener på bakgrunn av dette at det ikke er nødvendig med vindkraftutbygging i Midt-Norge.

Arne Jørgen Kjøsnes har 27.3.2012 uttalt seg om de tre meldte tiltakene i Selbu, Klæbu og Melhus. Han ber om at Brungfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet trekkes på grunn av områdenes verdi for rekreasjon. Han er også i mot Stokkfjellet vindkraftverk av hensyn til trekket av trane, og fordi området ligger nær grensen til naturreservat og reinbeiteområde. Følgende utredningskrav er gjengitt fra sammendraget i uttalelsen:

- Utredninger av sumvirkninger av eventuelle vindkraftanlegg både lokalt og regionalt.
- Utredninger av virkninger for inngrepsfrie naturområder.
- Utredninger av hvordan en tilbakeføring av områdene vil foregå.
- Utredninger av virkninger for friluftsliv, ettersom både Rensfjellet og Brungmarka er hyppig benyttet til friluftsliv. Også utredninger av områdenes betydning for folks psykiske og fysiske helse må inngå.
- Utredninger av trekkroute for hjortedyr i de aktuelle områdene og virkninger for hjorteviltet.
- Utredninger og kartlegging av biologisk mangfold, herunder plante-, dyre og fugleliv.
- Utredninger av veibygging gjennom Vikvarvet, med ny bru over Slindelva samt vei inn til området.
- Utredninger av reiseliv og turisme som følge av utbyggingene og påvirkning av eksisterende reiselivsnæring.
- Utredninger av økonomiske virkninger av eksisterende turisme og hyttenæring og fremtidige inntekter som følge av tiltakene.
- Utredninger av ising og iskast fra vindturbinene.

Brit B. Fridtjofsen går 28.3.2012 imot planene om vindkraft på Stokkfjellet, Reinsfjellet og Brungfjellet. Hun har hytte i nærhet til Brungfjellet og Stokkfjellet. Hun mener at tiltakene vil ødelegge inngrepsfrie naturområder som er verdifulle for rekreasjon og dyreliv. Videre påpekes det at tiltakene vil medføre støy og visuell forurensing. Hennes egen og mange andre hytteeiendommer vil etter hennes syn få redusert verdi som følge av vindkraftutbygging i områdene.

Thomas Jenssen uttrykker 29.3.2012 at han er svært negativ til å ofre store deler av innlandet for å bygge ut vindkraft. Han er imot det politiske grunnlaget for vindkraftutbygging. Etter hans syn er det viktigere å bygge ut nasjonalt overføringsnett enn å forsyne Europa med fornybar kraft.

I utredningsarbeidet bes det om at samtlige vindkraftverk som planlegges i Selbu og Melhus sees under ett, slik at det fremkommer hvor store områder som berøres. Det vises samtidig til utbyggingsplaner i Meråker i Nord-Trøndelag. Videre bes det utredet hvordan rypebestanden og andre dyrearter berøres. Jenssen spør om hvilke krav det er til lysmerkning med hensyn til flysikkerhet. Han viser videre til at det er påvist sprekkdannelser i turbiner på Smøla, og lurte på hvilke kriterier turbinene blir dimensjonert for, og om de vil tåle fremtidig økning i vind. Videre stilles det spørsmål til hvordan eksportert kraft fra Norge vil påvirke forurensende kraftproduksjon og CO² kvoter/utslipp i Europa.

Mari Paulsen Langdahl uttaler 29.3.2012 at hun er i mot utbygging av alle de tre meldte tiltakene. Langdahl bor i Trondheim, men har brukt mye tid i Selbu, og har nå hytte ved Hornsjøene. Hun viser til at det er store områder av bynær villmark, og fantastiske rekreasjonsområder for fiske, teltturer, sykkelture og skiturer som vil gå tapt ved etablering av vindkraftanlegg. Hun nevner blant annet en rute fra Åsfjellet og inn til Reinsfjellet som er mye brukt i påsken. Det vises til at områdene er viktige for trekkfugler som hegre og gås, og her finnes storlom, li- og fjellrype, skogsfugl, hoggorm og jerv. Videre pekes det på godt ørretfiske i Kvinstustjønnene og Sandtjønnna ettersom det her finnes marflo. Langdahl er bekymret for at kommunens satsing på hytteutbygging som næring blir skadelidende, og er skuffet over at kommunen har åpnet for vindkraftplanlegging.

Terje Klock med flere har den 30.3.2012 sendt inn et avisinnlegg som er undertegnet av flere beboere ved Selbusjøen. I innlegget vises det til Klæbu som en fin kommune å bo i, og som har unike villmarksområder i nærhet av storby. Dersom Brungfjellet, Stokkfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet blir realisert vil dette etter deres vurdering bety rasing av turområdene sør for Selbusjøen, kalt Brungmarka. Videre mener de at de allerede omsøkte kraftprosjektene i Norge overstiger landets internasjonale fornybarforpliktelser. Innlegget er en appell til kommunen om ikke å selge Brungmarka og de kvalitetene som er knyttet til marka.

Per O. Tjelflaat er professor ved Institutt for energi- og prosessteknikk ved NTNU og fremmer sin uttalelse til Brungfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet vindkraftverk i brev av 30.3.2012. Av brevet går det frem at Tjelflaat sitt arbeid omfatter forskning og utvikling innen lavenergi og nullutslipps bygninger og undervisning innen emnet *Energifremtiden og miljøvisjoner*. Han har lang erfaring i bruk av planområdene for vindkraftverkene til friluftsliv.

I uttalelsen fokuserer Tjelflaat på Brungmarka som et unikt friluftsområde. Han beskriver området generelt, og de turmuligheter, både korte og lange, og de overnattingsmuligheter som finnes i områdene. Tjelflaat peker spesielt at Brungmarka fremstår som uberørt friluftsområde uten tekniske installasjoner og at topografi, størrelse og tilgrensede fjellområder gjør at Brungmarka er velegnet for friluftsliv. Det vises også til at området ligger nært Trondheim by og at det derfor er viktig for befolkningen her.

I uttalelsen videre tar Tjelflaat opp faglige/politiske aspekter ved utbygging av vindkraft. Han peker på at bruken av fossil energi må begrenses. Etter hans mening er ikke vindkraft en del av løsningen for å produsere fornybar energi. Tjelflaat mener energiøkonomisering, økt utnyttelse av bioenergi, opprustning og utvidelse av vannkraftverk, utbygging av solcellepaneler og bygging av mindre elvekraftverk. Tjelflaat mener vindkraft medfører visuell forurensning og irreversible inngrep i områder med berggrunn og lite vegetasjon. Tjelflaat mener vindkraft i fjellområder vil medføre at områdene vil se ut som anleggsområder frem til neste istid.

Tjelflaat konkluderer med at en utbygging av de to planlagte vindkraftverkene blir en svært høy pris å betale for å produsere elektrisitet. Tjelflaat mener det primært er framtidige generasjoner i Trondheimsregionen som må betale denne prisen. Han mener at selv det å sette ut vindmålere på de

aktuelle høydene i dette terrenget må sees på som en provokasjon mot det eksisterende villmarkspreget i dette fjellområdet.

Jon Olav Kjøsnes avgir 30.3.2012 en felles høringsuttalelse for de planlagte vindkraftverkene ved Brungfjellet, Eggjafjellet/Åsfjellet og Stokkfjellet. Han eier en hytte i Selbu kommune om lag en km sør for tiltakene, og familien er aktiv bruker av områdene ved Rensfjellet, Stokkfjellet, Brungfjellet og Flåmarka. Kjøsnes går imot en utbygging av alle vindkraftverkene på bakgrunn av områdenes verdi for friluftsliv i uberørt natur. Rensfjellet er etter hans syn det nærmeste en kan komme et hellig fjell i Selbu. Det vises videre til at dette er et område for viltlevende rovdyr, som også har livskraftige stammer av fjell- og liryte, og for øvrig et rikt fugleliv. Det bes om utredning av virkninger for rekreasjon og konsekvensene av tapte rekreasjonsmuligheter. Dyre- og fugleliv, spesielt virkninger for fjellrypebestanden, bør utredes. Videre bes det om en sammenlikning av energieffektivitet og kostnad ved effektivisering av vannkraftverk, sett i forhold til etablering av vindkraftverk. Tiltakene bør også utredes med hensyn til risikoen ved å oppholde seg i nærhet av anlegget, og hvordan friluftstøvere opplever denne risikoen. Forhold vedrørende opprydning etter endt konsesjonsperiode bør utredes, bla. hvem som har ansvaret for opprydning dersom tiltakshaver går konkurs, og hvordan spesialavfall fra turbindekonstruksjon skal avhendes. Videre bør det etter Kjøsnes syn utredes hvor mye utbyggingen påvirker tildeling av skjønnsmidler til kommunen. Erstatning for verdiforringelsen av naboeiendommer bør vurderes etter dansk modell.

Kristine Stene bor i Klæbu og familien har en hytte og bu i området, og en mindre andel i grunnen som berøres av Brungfjellet vindkraftverk. I sin uttalelse av 30.3.2012 oppfordrer Stene til at virkningene av tiltaket blir godt utredet og at de tre prosjektene som er under planlegging utredes i sammenheng.

Stene viser innledningsvis til fylkesdelplan for vindkraft og mener denne ikke må settes til side. Hun peker på at planområdene ligger i et område som i planen er kategorisert som et større friluftsområde av stor regional betydning. Hun viser til at Regjeringen har som målsetting at slike områder skal tas vare på. Videre vises det til at Miljøverndepartementet har uttalt i forbindelse med planer om et hytteområde i Midtre Gauldal at det er viktig å ta vare på de sammenhengende inngrepsfrie naturområdene som stekker deg fra Melhus til Tydalen. Stene mener på denne bakgrunn at å utrede områder for vindkraft i dette området er i strid med regionale og nasjonale føringer. Hun viser til omfattende planer om vindkraft i Norge, og mener målsettingene om utbygging av fornybar energi kan nås ved å realisere allerede konsesjonsgitte prosjekter.

Stene er opptatt av at planene om vindkraft sees i sammenheng, både hva gjelder visuelle virkinger, naturmangfold, inngrepsfrie naturområder, landbruk og reiseliv, og forutsetter at det etableres et samarbeid mellom tiltakshaverne.

Stene mener temaet friluftsliv er sentralt for tiltakene. Hun er opptatt av at utredningene identifiserer og verdsetter den negative endringen som hun mener tiltakene vil ha på friluftslivet. Hun peker på at utbyggingsplanene ligger i et større, sammenhengende friluftsområde, med villmarkspreget og med nærhet til Trondheim by. Hun viser til et leserinnlegg i Klæbuposten som hun mener synliggjør verdien dette friluftsområdet har. Stene er også opptatt av at utredningene tar for seg hvordan opplevelsesverdien og sikkerheten vil endres for friluftslivet ved utbygging. Stene mener at områdene vil miste brukere ettersom mange av dagens brukere av området søker stillhet og ro. Støy vil virke negativt inn på bruken og hun ber om at det lages et støykart i utredningene. Hun er også opptatt av å utrede virkningene for det tradisjonelle friluftslivet, jakt og fiske.

Stene er også opptatt av at de visuelle virkningene utredes på en god måte, og fremhever at synlighetskartet trekkes vidt nok slik at det gir et fullstendig bilde av det visuelle omfanget av de planlagte tiltakene. Hun fremmer flere forslag til visualiseringspunkter.

Stene skriver at naturmangfoldet i områdene er lite kartlagt, men viser til at det er gjennomført kartlegging i Klæbu kommune. Hun ber om at det utredes et nytt alternativ for nettilknytning som ikke berører et gammelskogsområde nord for Brungfjellet som er kategorisert som viktig. Stene påpeker viktigheten av at det blir gjennomført omfattende feltundersøkelser av naturmangfoldet. Dette gjelder også for kulturminner.

Stene stiller avslutningsvis spørsmål om hvilke virkninger tiltakene vil ha for hyttebebyggelse og attraktivitet og økonomisk verdi, og grunneieres mulighet for å etablere hyttefelt. Hun ber om at disse forholdene utredes.

John Jønland har uttalt seg 31.3.2012. Han mener at et stort utmarksområde som er viktig for unike naturopplevelser vil bli ødelagt som følge av en vindkraftutbygging, og går derfor imot tiltaket.

Jostein Sandvik uttaler seg 31.3.2012 om fugl for alle de tre meldte prosjektene i Selbu, Klæbu og Melhus. Sandvik er biolog med hovedvekt på ornitologi, og han er lokalkjent i de aktuelle områdene. Det må etter hans vurdering stilles krav om ekstra ornitologiske undersøkelser. Fjell- og liryte må utredes med hensyn til dødelighet og bestandsutvikling, jaktinteresser og høstingsmuligheter. Sandvik skriver at Eggjafjellet og Brungmarka i liten grad er berørt av trekkende trane, men det er ukjent i hvor stor grad fuglene trekker over det aktuelle området på Stokkfjellet. Videre trekker en stor andel av den totale Svalbard-bestanden av kortnebbgjess over deler av Selbu og Klæbu om høsten, mellom Brøttem og Hersjøen, eller Brungmarka-Stokkfjellet. Gjessene flyr ofte lavt og i medvind, men dette varierer blant annet med tid på døgnet. Sandvik anfører det som spesielt viktig at kollisjonsrisiko for gjessene utredes, både på bakgrunn av naturmangfoldloven og Bonnkonvensjonen.

Arnt Morten Holmli er en ivrig bruker av Brungmarka og skriver i sin uttalelse av 31.3.2012 at hans familie bruker området til fiske, rekreasjon og turer både sommer og vinter. Han skriver at en eventuell vindkraftutbygging i området føre til at deres bruk av området opphører som følge av redusert opplevelsesverdi, iskast, visuelle virkninger, støy, skyggekast og lysmerking av vindturbinene. Han mener dette vil være ødeleggende for naturopplevelsen.

Holmli er opptatt av kulturminner i området, og mener kartlegging bør skje før utbygging. Dette bør også gjøres for flora og fauna. Videre er han opptatt av hva som skjer med veier etter endt konsesjonstid. Han stiller spørsmål om hva som vil skje med veiene dersom vindkraftverket skal opphøre og om kostnader knyttet til opprydding og tilbakeføring er tatt med i tiltakshavers beregninger.

Holmli stiller også spørsmål om miljøgevinsten og CO₂-regnskapet for en eventuell utbygging. Han mener produksjon og frakt av vindturbinene, anleggsarbeid knyttet til veier og oppstillingsplasser og bygging av fundamenter vil kreve mye energi og føre til store utslipp av CO₂.

Holmli stiller videre spørsmål om utbygging av vindkraft er riktig eller om det finnes mer samfunnsøkonomiske og naturvennlige måter å produsere energi på. Han mener energieffektivisering, reduksjon av energibehovet, bioenergi, og opprustning av eksisterende vannkraftverk er løsningen. Han fremhever også vindkraft til havs som en del av løsningen.

Holmli skriver til slutt at han er opptatt av at alle utbyggingsplanene sees i sammenheng. Han er særlig opptatt av at svære villmarksområder vil kunne bli ubrukbare for friluftsliv. Han er også negativ til at fylkesdelplan for vindkraft i Sør-Trøndelag, der man vedtok at vindkraften skulle plasseres ved kysten, ikke følges.

Rune Folgerø med familie har uttalt seg i brev av 31.3.2012. Han er imot utbygging av vindturbiner på bakgrunn av visuelle virkninger, og mener at vannkraftutbygging vil være en bedre måte å dekke fremtidens behov for miljøvennlig kraft. Folgerø har fått en forståelse av at vannkraftutbygging ses på som miljøkriminalitet, og ønsker en forklaring på hvordan vindkraftverk vurderes opp mot vannkraftutbygging.

May og Jan Rich. Buch har uttalt seg den 31.3.2012. De går imot tiltaket, som de ser på som en rasing av villmark, jakt- og turområde, og som en mulig rasing av fornminner og rødlistearter.

Haldor B. Grendstad har uttalt seg den 2.4.2012. Hans eiendom vil bli berørt av de planlagte alternativene for 66 eller 132 kV nettilknytning av vindkraftverket. Han skriver at han ikke vil akseptere master og luftspenn over hans dyrkede mark, og ønsker en utredning av nytte/kostnad for alternativene for kraftfremføring. Grendstad viser til standardavtaler mellom nettselskaper og grunneiere ved bygging av kraftlinjen, og forutsetter en slik avtale ved eventuell bygging av kraftlinje på hans eiendom.

Morten Wærum ber 2.4.2012 om at tiltaket utredes for kulturminner fra eldre tids jernutvinning, og for reindrift. Det vises til at det ofte påtreffes tamrein i området, og til stedsnavn som knytter området til tidligere reindrift og samisk bruk av området.

3.6 Tekniske instanser

Statnett har i brev av 6.3.2012 uttalt seg til Brungfjellet vindkraftverk. Statnett skriver at meldingens alternativ 1 legger til grunn transformering 66/300 kV i Klæbu transformatorstasjon. I Klæbu er det i dag 2 stk transformatorer 66/300 kV, som hver har en kapasitet på 160 MVA. I hovedsak er det nedtransformering fra 300 til 66 kV, men i perioder på vår, sommer og høst er det også noe opptransformering. Eksisterende transformeringskapasitet 66/300 kV i Klæbu vil være tilstrekkelig for et vindkraftverk på 120 MW. Ved alternativ 2 må det etableres 132 kV anlegg i Klæbu, herunder transformering 132/300 kV. Dette vil medføre en del høyere investeringskostnader enn alternativ 1. Om dette er en hensiktsmessig løsning, og hvordan dette i så fall bør løses, må vurderes nærmere. Dersom alle de tre meldte tiltakene i området videreføres skriver Statnett at partene bør samarbeide for å komme frem til en mest mulig rasjonell nettløsning.

Generelt om kraftsituasjonen i Midt-Norge skriver Statnett at forsyningssikkerheten forventes å bli tilfredsstillende når den planlagte 420 kV forbindelsen Ørskog-Fardal kommer i drift. Ny produksjon i området vil likevel være gunstig med henblikk på sårbarhet for feil og en mulig videre forbruksøkning i området. Som følge av omfattende planer om ny vindkraftproduksjon i Midt Norge forventes kraftbalansen her å forbedres fremover mot 2020.

Statnett ber for øvrig NVE gjøre konsesjonssøker spesielt oppmerksom på at Statnett legger til grunn at *Forskrift om systemansvaret i kraftsystemet* (FoS) § 14 og *Veileder for funksjonskrav i kraftsystemet* (FIKS) følges, og at konsesjonær uten ugrunnet opphold søker/informerer systemansvarlig om anlegget etter at konsesjon er gitt.

Norkring har i brev av 28.3.2012 avgitt uttalelse til planene om Eggjafjellet/Åsfjellet, Brungfjellet og Stokkfjellet vindkraftverk. Norkring ønsker å bli involvert i en konsekvensutredning under punktet kommunikasjonssystemer. En foreløpig analyse viser at en utbygging av vindmøller i de aktuelle områdene sannsynlig vil ha liten påvirkning for mottak av kringkastingssignaler, men dette må vurderes næyere i forbindelse med en utredning. Hvis det viser seg at det skulle oppstå interferens fra vindmøller vil det kunne være nødvendig å etablere avbøtende tiltak i form av tilleggsendere i området. Norkring ønsker også at det blir vurdert om de planlagte vindmøllene vil påvirke noen av de eksisterende radiolinjene i de aktuelle områdene.

3.7 Miljøverndepartementets merknader

Miljøverndepartementet har i brev av 4.2.2013 avgitt en felles uttalelse til de tre prosjektene Brungfjellet, Eggjafjellet/Åsfjellet og Stokkfjellet vindkraftverk. MD viser til at planområdene for de tre prosjektene ligger utenfor de avsatte områdene for vindkraft i *Fylkesdelplan Vindkraft Sør-Trøndelag 2008-2020*, og at Brungfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet er gitt kategori D-E for miljøverdier i tematisk konfliktvurdering. De ber derfor NVE vurdere hensiktsmessigheten av å gå videre med planene.

Dersom NVE velger å behandle sakene videre har MD følgende merknader:

MD ber om at informasjon fra arealanalysene som er igangsatt av Sør-Trøndelag fylkeskommune benyttes i konsekvensutredningen så langt det er hensiktsmessig.

MD viser til naturmangfoldloven §§ 8 til 12, §§ 4 og 5 om forvaltningsmål og til § 10 om samlet belastning, og ber om at utredningsprogrammene sikrer at konsekvensutredningene gir tilstrekkelig grunnlag for vurdere disse bestemmelsene. I vurderingen av samlet belastning skal informasjon om eksisterende og planlagte tiltak som påvirker den samme naturen legges til grunn, og det skal vurderes virkninger på lokalt og nasjonalt nivå.

MD ber om det i utredningsprogrammet kreves utredning av virkninger for nær truede arter og naturtyper, verdifulle arter og naturtyper, prioriterte arter og utvalgte naturtyper.

MD viser til at eksisterende informasjon er mangelfull, og ber om at det i nødvendig grad gjennomføres feltundersøkelser der hvor kunnskap om viktige forhold ikke foreligger. Det bes spesielt om at NVE i utredningsprogrammet krever utredning av virkninger for kortnebbgås og hekkende kongeørn i Oksdalen. Det vises også til at områdene er av betydning for en rekke øvrige trekkfugl, herunder Selbusjøen og omkringliggende vanns funksjon som rasteområder.

Verdien av naturreservatene Råndalsmyrene og Råndalen belyses, og MD ber om at det i utredningsprogrammet for Stokkfjellet vindkraftverk settes krav om utredning av virkninger for disse, både i anleggs- og driftsfasen. Vurderingene skal også gjøres for øvrige viktige verneverdier, herunder skogvernverdier i områder som kan være aktuelle for frivillig vern. Det vises i den sammenheng bl.a. til et regionalt/nasjonalt viktig område øst for Råndalen naturreservat.

MD viser til at tiltakene vil berøre et relativt uberørt, sammenhengende fjellskog- og snauffjellområde mellom Gauldalen og Tydalen. Tiltakene vil også berøre et av de siste villmarkspregede områdene i Trondheimsregionen. Videre trekkes det frem at tiltakene er planlagt i et område som i fylkesdelplanen karakteriseres som *større friluftsområder av særlig stor regional betydning*. På bakgrunn av dette vektlegger MD at tiltakenes virkninger for friluftsliv og for inngrepsfrie naturområder vurderes. MD ber om en samlet vurdering av disse temaene for de tre aktuelle vindkraftverkene, og ev. andre planlagte vindkraftverk i nærliggende områder. Det bes også om en samlet visualisering av prosjektene. Vurderingen av inngrepsfrie naturområder skal være fordelt på de ulike definerte INON-sonene.

Til sist skriver MD at energi- og miljømyndighetene har igangsatt arbeid med å lage en ny mal som ivaretar naturmangfoldloven og vannforskriften i utredningsprogram. Også nye rutiner for håndtering av § 9-undersøkelser etter kulturminneloven er under avklaring. MD ber NVE om å gjøre det klart overfor tiltakshaver at det kan komme krav om nye utredninger når ny mal og nye rutiner foreligger.

3.8 Kommentarer til Miljøverndepartementets merknader

På bakgrunn av Miljøverndepartementets merknader har NVE tatt inn følgende utredningskrav for de tre sakene: Utredning av virkninger for truede og nær truede arter, verdifulle og utvalgte naturtyper, prioriterte arter, ansvarsarter og jaktbare arter, jf. temaet *Naturtyper og vegetasjon* og temaet *Fugl*. Videre kreves at virkninger for kortnebbgås og kongeørn skal vurderes. Selbusjøen og øvrige vanns betydning som rastehabitat for trekkende arter skal kortfattet vurderes ut fra eksisterende informasjon. Under kapittel 2, kulepunkt syv har NVE gitt krav til at omfanget av feltbefaring skal begrunnes konkret.

NVE har videre tatt inn kravet om samlede visualiseringer under temaet *Landskap*, kulepunkt seks. Kravet om at vurderingen av INON tallfestes per sone er hensyntatt, jf. kulepunkt én under temaet *Inngrepsfrie naturområder og verneområder*.

Under temaet *forholdet til andre planer* har NVE krevd at informasjon fra fylkeskommunens pågående arealanalyse skal inngå som en del av konsekvensutredningen. Videre har vi i utredningsprogrammet orientert om at en endelig avklaring av hvordan vannforskriften og undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 skal implementeres i vår saksbehandling kan medføre nye utredningskrav.

Før øvrig mener NVE at MDs innspill i tilstrekkelig grad allerede er ivaretatt i utkastet til utredningsprogram. NVE vil ikke pålegge utredning av virkninger for skogsområder som kan være aktuelle for frivillig vern.

3.9 Tematisk konfliktvurderinger

Direktoratet for naturforvaltning (DN) og Riksantikvaren oversender i e-post av 16.5.2012 tematisk konfliktvurdering av Brungfjellet vindkraftverk. Vindkraftverket er i sum konfliktvurdert til kategori D-E. Av DN og Riksantikvarens vurdering går det frem at tiltaket er antatt å få svært stor konflikt med et stort, inngrepsfritt naturområde, og med et viktig friluftslivsområde for befolkningen i Trondheim og nabokommunene. Det vises til at Østerdalsleden, pilgrimsleden gjennom Østerdalen, passerer gjennom området. Det antas videre også betydelig konfliktpotensial med rovfugl og lom, og med trekkende traner og kortnebbgås.

Vedlagt uttalelsen finnes prosjektskjema som kort beskriver verdier og konflikter på de enkelte fagtema.

Forsvarsbygg har i brev av 26.3.2012 kategorisert Brungfjellet vindkraftverk i kategori C. Forsvarsbygg skriver at en eventuell realisering av vindkraftprosjektet vil påvirke Forsvarets infrastruktur slik at funksjonen ikke beholdes. Imidlertid kan det gjøres avbøtende tiltak innenfor deler av denne infrastrukturen, slik at nødvendig funksjon likevel opprettholdes. Kostnadene for disse tiltakene legges til utbyggers investeringskostnader, og er i følge Forsvarsbygg estimert til inntil 20 MNOK. Forsvarsbygg vil gjøre en ny vurdering ved høring av en eventuell konsesjonssøknad.

4 Generelt om utredningsprogram for vindkraftverk

En konsekvensutredning skal i nødvendig utstrekning omfatte de punkter som er listet opp i vedlegg III i Forskrift om konsekvensutredninger av 26.6.2009. På bakgrunn av forskriften, innholdet i meldingen, innkomne høringsuttalelser og egne vurderinger skal NVE meddele et eget utredningsprogram for tiltaket. I utredningsprogrammet skal NVE spesifisere og avgrense utredningskravene for direkte og indirekte virkninger for miljø, naturressurser og samfunn til de forhold som etter NVEs vurdering er vesentlige og beslutningsrelevante.

NVE har utformet utredningsprogram for Brungfjellet vindkraftverk. Intern infrastruktur, det vil si kabler fra hver enkelt vindturbin til en felles transformator for vindkraftverket, nødvendige elektriske anlegg for nettilknytning, interne veier og atkomstvei, omfattes også av utredningsprogrammet. Utredningsprogrammet er oversendt til tiltakshaver i eget brev.

5 NVEs kommentarer til utredningsprogrammet

Nedenfor følger NVEs kommentarer til innkomne høringsuttalelser. I de tilfeller der NVE mener at krav og innspill fra høringsinstansene er dekket av kravene i utredningsprogrammet, er innspillene ikke gjengitt eller kommentert. Høringsuttalelser er kommentert der NVE mener det er behov for avklaringer og/eller presiseringer. Herunder kommenteres eventuelle krav fra høringsinstanser som ikke er tatt med i utredningsprogrammet.

Etter NVEs vurdering vil en konsekvensutredning som gjennomføres etter det fastsatte utredningsprogrammet gi et godt grunnlag for å kunne vurdere om det meldte vindkraftverket bør etableres eller ikke.

5.1 Tiltaksbeskrivelse

5.1.1 Meldingens kvalitet

DN skriver at det er tiltakshavers plikt til å presentere foreliggende grunnlagsinformasjon om forventede virkninger, og gi en kvalitetsvurdering av de foreliggende dataene. De mener dette er ivarettatt i meldingen om Eggjafjellet/Åsfjellet, men i liten grad for Stokkfjellet og Brungfjellet. DN ber NVE kvalitetssikre meldingene før de sendes på høring.

NVE minner om at en melding om et planlagt tiltak er en tidlig varsling om et igangsatt prosjekt og at en melding skal bidra til å gi berørte parter informasjon om prosjektet, samtidig som disse får anledning til å komme med uttalelser og innspill. Meldingen for Brungfjellet vindkraftverk ivaretar etter NVEs vurdering dette formålet. I meldingen redegjør tiltakshaver for tiltakene og gir en foreløpig vurdering av mulige virkninger for omgivelsene.

5.1.2 Vurdering av alternativer

Kristine Stene ber om at det utredes et nytt alternativ for nettilknytning som ikke berører et gammelskogsområde nord for Brungfjellet som er kategorisert som viktig.

NVE viser til kulepunkt en og tre under temaet *Naturtyper og vegetasjon*, hvor det kreves vurderinger av om tiltaket vil berøre viktige naturtyper etter spesifikke, oppgitte kriterier. Dersom den aktuelle naturtypen faller inn under en av disse kategoriene vil NVE kunne pålegge krav om at det utredes alternativ for nettilknytning, dersom dette vurderes som nødvendig.

5.1.3 Forholdet til andre planer

Flere høringsparter viser til at gjeldende fylkesdelplan for vindkraft ikke åpner opp for vindkraftutbygging i disse områdene, og ønsker derfor at tiltakene her ikke behandles. Andre ber om at de aktuelle vindkraftplanene legges på vent inntil fylkesdelplan for vindkraft i Sør-Trøndelag revideres. DN mener at Fylkestingets åpning for å utrede områder som ligger utenfor regional plan for vindkraft svekker regional plan som et strategisk og demokratisk virkemiddel.

Når godkjente regionale planer foreligger vil disse inngå i grunnlaget for NVEs behandling av enkeltprosjekter. Konesjonsmyndigheten må imidlertid alltid foreta en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle, og også vektlegge andre forhold enn de hensyn som i planene er vektlagt ut fra

regionale vurderinger og prioriteringer. Teknologiutvikling har medført økt potensial for utnyttelse av vindkraft i innlandet, som ofte opplever mer stabil vind enn ved kysten. Det forventes derfor et økt antall meldinger om vindkraft i innlandet, og NVE ser det som hensiktsmessig å realitetsbehandle også innlandsprosjekter innen elsertifikatmarkedets virketid. NVE viser samtidig til Sør-Trøndelag Fylkeskommunens uttalelse om at det er igangsatt arealanalyse av aktuelle nye områder for vindkraft, nettopp for å kunne vurdere mulige unntak fra dagens vindkraftplan.

FNF Sør-Trøndelag ønsker utredning av hvordan de meldte prosjektene, og Norges målsetning om økt fornybar energi generelt, kan avveies mot andre politiske samfunns mål og forpliktelser. De viser i den forbindelse til Stortingsmelding nr 58 (1996-97), som beskriver målet om å stanse tapet av biologisk mangfold, Bonnkonvensjonen, Bernkonvensjonen, Nagoya-protokollen, Soria Moria-erklæringen om reiseliv som nasjonalt satsningsområde, og fylkesdelplan for vindkraft i Sør-Trøndelag. Politiske målsettinger og konvensjoner tas hensyn til NVEs saksbehandling, og NVE vil ikke kreve slike vurderinger i en konsekvensutredning for spesifikke prosjekter.

5.1.4 *Infrastruktur og nettilknytning*

Både Melhus og Klæbu kommune skriver at utredningene må ta for seg alle inngrep som blir en konsekvens av utbyggingen, også tilførselsvei, masseuttaksområder, nettilknytning med mer. NVE viser til utredningsprogrammets krav om at utredningene skal omfatte aktuelle utbyggingsløsninger for et vindkraftverk med tilhørende infrastruktur, herunder aktuelle plasseringer av vindturbiner, administrasjonsbygg og transformatorstasjon, nettilknytning, interne veier i planområdet og nødvendig adkomstvei. NVE viser videre til temaet *Beskrivelse og begrunnelse for tiltaket*, kulepunkt to, og til temaet *Infrastruktur og nettilknytning*, og finner utredningskravene ivaretatt.

Statnett viser til begrenset transformeringskapasitet i Klæbu transformatorstasjon og viser til at en utbyggingsløsning som omfatter mer enn 120 MW vil medføre høyere investeringskostnader. Dersom alle de tre meldte tiltakene i området videreføres skriver Statnett at partene bør samarbeide for å komme frem til en mest mulig rasjonell nettløsning. NVE viser til kulepunkt fire under temaet *Infrastruktur og nettilknytning* i utredningsprogrammet, hvor det blant annet angis at kapasitetsforholdene i overføringsnettet og behov for tiltak i eksisterende nett skal beskrives. Beskrivelsen skal sees i sammenheng med andre planer for kraftproduksjon i området. NVE legger videre til grunn at tiltakshaverne tar kontakt og samarbeider med de aktuelle nettselskapene.

Miljøvernforbundet krever at overføringsnettet kables i sin helhet dersom det gis konsesjon til Brungfjellet vindkraftverk. NVE viser i denne sammenheng at Stortinget, ved behandling av Meld. St. nr. 14 (2011-2012), har videreført forvaltningsstrategien for kabling av kraftledninger som ble fastlagt gjennom behandling av Ot.prp. nr. 62 (2008-2009). I regionalnettet (66 kV-I32 kV) skal luftledning velges som hovedregel bortsett fra i følgende unntakstilfeller:

- Der luftledning er teknisk vanskelig eller umulig, som ved kryssing av sjø eller der den kommer nærmere bebyggelse enn tillatt etter gjeldende lover og forskrift.
- Der luftledning vil gi særlig store ulemper for bomiljø og nærfriluftsområder, der det er knapphet på slikt areal, eller der kabling gir særlig miljøgevinster.
- Der kabling kan gi en vesentlig bedre totalløsning alle hensyn tatt i betraktning, for eksempel der alternativet ville vært en innskutt luftledning på en kortere strekning av et kabelanlegg, eller ved at kabling inn og ut av transformatorstasjoner kan avlaste av hensyn til bebyggelse og miljø.

Bakgrunnen for forvaltningsstrategien er i hovedsak at kabling er betydelig mer kostnadskrevende enn å bygge luftledning. I henhold til ovenfor nevnte har NVE tatt inn i utredningsprogrammet, kulepunkt

fem under ”Infrastruktur og nettilknytning” at det skal gis en kortfattet vurdering av jordkabel som alternativ til luftledning.

Haldor B. Grendstad er opptatt av at nettilknytningen av vindkraftverket ikke berører dyrket mark. Han ber også om at det gjøres en nytte/kostnad vurdering for alternativene for nettilknytning. NVE viser til at disse utredningskravene er omfattet av temaet *Infrastruktur og nettilknytning* i utredningsprogrammet.

Grendstad har krevd at *Standardavtalen for kraftledninger* benyttes ved en eventuell bygging av kraftledning på hans eiendom. Dette omfattes ikke av utredningsprogrammet. NVE viser til at en slik avtale er av privatrettslig karakter, og ber tiltakshaver vurdere om denne kan benyttes i en eventuell forhandling om en minnelig avtale.

5.2 Samlede virkninger, prosess og metode

Klæbu kommunestyre er negative til gjennomføringen av prosjektet, slik det nå foreligger. Hvis tiltakshaver likevel velger å gå videre med en konsekvensutredning, vil kommunen sterkt anbefale at det opprettes en samrådsgruppe der kommunen og andre interessenter er representert, som involveres i konsekvensutredningen underveis. NVE viser i denne sammenheng til kulepunkt fire under kapittelet *Prosess og metode* i utredningsprogrammet, hvor kommunens krav blir ivaretatt.

Flere høringsparter mener at meldingens forslag til utredningsprogram er mangelfull ved at metodikk og vurderingskriterier ikke er oppgitt. For alle utredninger kreves det at verdi og virkninger vurderes på bakgrunn av angitt metodikk og kjente kriterier, og at ekstern fagekspertise benyttes.

Vedrørende metodikk viser NVE til utredningsprogrammets kapittel 2 om *Prosess og metode*, der det går frem at NVE anbefaler at det i utredningsarbeidet benyttes standard metodikk, herunder Miljøverndepartementets veileder om konsekvensutredninger etter plan- og bygningsloven, Direktoratet for naturforvaltnings håndbøker og NVEs veiledere, der dette vurderes som hensiktsmessig. Konsekvensutredningen skal ta utgangspunkt i foreliggende kunnskap og nødvendig oppdatering av denne. NVE ber i samme kapittel om at det kort redegjøres for datagrunnlag og metoder som er benyttet for å vurdere virkningene av vindkraftverket.

Flere høringsinstanser, herunder Klæbu kommune, Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, DN, TT, Trondheimsregionens friluftsråd med flere, er opptatt av at samlede virkninger for tema som blant annet landskap, friluftsliv, naturmangfold og inngrepsfrie naturområder blir utredet. Det vises i denne forbindelse til bestemmelser i naturmangfoldloven (§ 10) og plan- og bygningslovens *Forskrift om konsekvensutredninger*.

I utkast til Retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg er sumvirkninger/samlede virkninger definert på følgende måte:

”Sumvirkninger kan vurderes som de samlede konsekvenser av flere vindkraftanlegg innenfor et geografisk avgrenset område, eller de systematiske virkninger vindkraftanlegg har på et temaområde som for eksempel en art eller en naturtype innen et større geografisk område.”

I forskrift om konsekvensutredninger av 1.4.05 står det i vedlegg II pkt e):

”Når flere uthyggings tiltak i et område samlet kan få vesentlige virkninger skal tiltakets kumulative karakter i forhold til andre gjennomførte og planlagte tiltak i tiltakets influensområde vurderes.”

I medhold av forskriften kan NVE pålegge aktørene å vurdere sumvirkninger av for eksempel landskap og friluftsliv av flere prosjekter som er under planlegging innenfor et område. En

forutsetning må være at slike fellesutredninger er beslutningsrelevante. NVE har i flere regioner valgt å samordne behandlingen av flere vindkraftprosjekter og koordinere med nødvendige kraftledningsprosjekter. Formålet med dette har vært å bedre kunne vurdere de samlede virkningene. NVE vil legge til rette for en samordnet behandling av de tre prosjektene dersom dette vurderes som hensiktsmessig. I stor grad vil dette kunne gjøres på bakgrunn av utredninger for enkeltprosjekter. Når/dersom søknader for disse prosjektene foreligger vil NVE ta stilling til om supplerende undersøkelser er nødvendig.

NVE vil på bakgrunn av dette heller ikke innfri kravet fra Klæbu kommune om at det skal gjennomføres helhetlige konsekvensutredning for alle kraftutbygginger i området, spesielt med tanke på de tre vannkraftprosjektene som er under planlegging (Tangvella, Brunga og Rangåa).

Vedrørende vurdering av samlet belastning for naturmangfold er dette kravet tatt inn som et eget utredningstema i programmet. Av utredningsprogrammet går det frem at det i henhold til naturmangfoldloven § 10 skal vurderes om eksisterende eller planlagte inngrep i området kan påvirke forvaltningsmålene for de samme arter/naturtyper som vindkraftverket kan ha virkninger for. Det er også satt krav om at det i utredningene skal vurderes om tilstanden og bestandsutviklingen til disse artene/naturtypene kan bli vesentlig påvirket.

NVE legger til grunn at vurderingene bygger på kjent og tilgjengelig informasjon om andre planer (jamfør utredningsprogrammets kapittel 1, temaet *Forholdet til andre planer*,) og utredede virkninger for naturmangfold. I vurderingen skal det legges vekt på tiltakets virkninger for eventuelle forekomster av verdifulle naturtyper, jamfør Direktoratet for naturforvaltnings håndbok 13, Norsk rødliste for naturtyper (2011), utvalgte naturtyper utpekt jamfør naturmangfoldloven § 52 og økosystemer som er viktige økologiske funksjonsområder for truede arter i Norsk rødliste for arter (2010) og prioriterte arter utpekt jamfør naturmangfoldloven § 23.

FNF Sør-Trøndelag ønsker at saksbehandlingen av alle de tre meldingene avventes til anleggene i Snillfjord, Hemne og Fosen er ferdigbehandlet, for å kunne ta stilling til summen av vindkraftanlegg totalt i fylket. NVE viser til at behandlingen av vindkraftprosjektene i Snillfjord og Hemne ble avsluttet sommeren 2012. NVE vil avvente videre behandling av to gjenværende vindkraftverk på Fosen, Breivikfjellet og Innvordfjellet vindkraftverk, i påvente av endelig behandling i Olje- og energidepartementet.

5.3 Tiltakets virkninger for miljø og samfunn

5.3.1 Landskap

Flere høringsinstanser legger vekt på de visuelle virkningene av det planlagte vindkraftverket. Fylkesmannen krever en landskapsanalyse og kunnskap om samlet belastning på landskap. For utredning av landskap viser Fylkesmannen til veilederen for landskapsanalyse utgitt av Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren. Tiltaket kreves også utredet for kulturlandskap.

Både Klæbu og Melhus kommune ønsker at det skal utarbeides fotorealistiske visualiseringer fra Reinsfjelltoppen og fra Vassfjelltoppen, i tillegg til flere andre aktuelle utgangspunkt, herunder fra den viktige innfallsporten til dette rekreasjonsområdet via sæterdalene og langs pilgrimsleden fra området Håen/Samsjøen. De to kommunene og flere andre høringsinstanser ber også om at det utarbeides et synlighetskart. Klæbu kommune skriver at ved utarbeiding av synlighetskart må de visuelle virkningene av vindturbinene fra de to skogsbilvegene inn i området framstilles.

FNF Sør-Trøndelag ber om at skjæringer og fyllinger inkluderes i de fotorealistiske visualiseringene av anleggene, og ber samtidig om visualiseringer fra omkringliggende friluftsområder. De mener det

også bør legges inn elementer i visualiseringene som gir mulighet til å vurdere målestokken på tiltakene.

NVE viser til temaet *Landskap* i utredningsprogrammet hvor det fremgår at fotostandpunktene skal velges ut av fagutreder for visualiseringer/landskap i samråd med berørt kommune. NVE ber også om at tiltakshaver vurderer forslag til fotostandpunkt i høringsuttalelsene i samråd med fagutreder og berørt kommune. NVE legger til grunn at det utarbeides fotorealistiske visualiseringer fra Rensfjelltoppen og fra Vassfjelltoppen, i tråd med kommunenes ønske. NVE legger også til grunn at visualiseringene viser nær- og fjernvirkingene av anlegget, og ber i utredningsprogrammet om at visualiseringene også omfatter adkomst- og internveier, oppstillingsplasser, bygg og nettilknytning (med tilhørende ryddegate), der dette vurderes som hensiktsmessig. FNF Sør-Trøndelag sitt krav om at det bør utarbeides visualiseringer fra omkringliggende friluftslivsområder er ivaretatt under kulepunkt fire, under temaet *Landskap*, i utredningsprogrammet. NVE krever også at det utarbeides visualiseringer som viser de samlede virkningene av de tre prosjektene Brungfjellet, Stokkfjellet og Eggjafjellet/Åsfjellet, jf. kulepunkt seks.

Vedrørende landskap anbefaler DN at utkast til ny veileder for vurdering av landskapsvirkninger ved utbygging av vindkraftverk bør brukes som standard metodikk i vindkraftsaker, noe som vil gjøre det lettere å sammenlikne konfliktnivået i ulike saker. NVE har i samarbeid med Riksantikvaren og DN arbeidet med å utvikle en landskapsanalysemetodikk hvor naturfaglige og kulturminnefaglige aspekter er integrert i landskapsvurderingene, og hvor verddivurderingene i større grad skal være etterprøvbare. Metodikken skal testes ut i noen vindkraftprosjekter i løpet av 2011 og siden evalueres.

NVE vil ikke be om at denne metodikken/veilederen benyttes i utredningsarbeidet for Brungfjellet, men viser til at Eggjafjellet/Åsfjellet vindkraftverk inngår i de utvalgte prosjektene der ny metodikk for landskapsvurderinger skal utprøves. NVE finner det hensiktsmessig at evalueringen av den nye metodikken foreligger før metodikken ev. benyttes i alle saker. I utredningsprogrammet for Brungfjellet, under temaet *Landskap*, kulepunkt to, står det landskapsverdiene i planområdet og tilgrensende områder skal beskrives og at tiltakets virkninger for landskapsverdiene skal vurderes. NVE viser videre til den beskrevne fremgangsmåten for dette temaet. Her stiller NVE blant annet krav om at tiltakets visuelle virkninger skal synliggjøres ved hjelp av fotorealistiske visualiseringer fra nær avstand (opp til ca. 2-3 km) og midlere avstand (fra ca. 3-10 km). NVE legger til grunn at de ulike metodiske tilnærmingene i utredningene for landskap vil styrke arbeidet med å finne gode metoder for å utvikle metodikken knyttet til vurderingene av virkningene av tiltakene for landskapet.

5.3.2 *Naturmangfold*

Flere høringsinstanser, herunder Klæbu kommune og Fylkesmannen, ber om at det gjennomføres nye kartlegginger av fugl, naturtyper og vegetasjon etter DN's metodikk. Mange høringsinstanser, herunder NOF, Grendstad, Stene, Motvind, Sandvik og Jenssen er også opptatt av at kunnskapsgrunnlaget om naturmangfold er mangelfullt og ber om at det gjennomføres kartlegging i felt. Det pekes på at undersøkelsene må finne sted på tider av året hvor det er mest sannsynlig å avdekke verdiene. Feltundersøkelsene bør spres over flere dager og i flere perioder. Kartleggingene må gjennomføres med anerkjent og etterprøvbart metodikk. DN's håndbøker skal legges til grunn for undersøkelsene. Videre påpekes det at undersøkelsesområdet bør være relativt stort, slik at man fanger opp viktige funksjonsområder. Mange høringsinstanser er også opptatt av at trekket av fugl blir kartlagt, og det vises i denne sammenheng spesielt til artene trane og kortnebbgås.

FNF Sør-Trøndelag viser til naturmangfoldlovens krav om kunnskapsbaserte beslutninger. De mener at tilstrekkelig kartlegging av naturverdier krever mange dagers kartlegging i de aktuelle områdene. Føre-var-prinsippet må legges til grunn dersom det ikke foreligger tilstrekkelig kunnskap, og også om

det blir for dyrt å fremskaffe dette. Videre kreves det at det innhentes kunnskap om hvordan samlet belastning for alle anleggene vil bli. I en slik utredning må en se på hvordan flere vindkraft- og andre typer anlegg samlet kan påvirke bestandene av ulike arter. FNF Sør-Trøndelag viser til krav i veileder for naturmangfoldloven. For de tre aktuelle sakene bes det om at en uavhengig konsulent rangerer konfliktnivået for de ulike temaene.

NVE viser til utredningsprogrammets kapittel 3 under tema *Naturmangfold*, der det stilles omfattende krav til utredning av både fugl, naturtyper og vegetasjon og andre dyrearter. NVE viser også i denne sammenheng til utredningsprogrammets kapittel 2 om *Samlede virkninger, prosess og metode*, der det heter at det skal gjennomføres feltundersøkelser dersom eksisterende dokumentasjon er mangelfull. NVE anbefaler i samme kapittel generelt at DN's håndbøker benyttes i utredningene. NVE har under samme kapittel stilt krav til utredning av områdets verdi som trekklokalitet for fugl.

I tråd med flere høringsinstansers innspill ber NVE om at fugletrekk av traner og kortnebbgjess i og i nærheten av planområdene beskrives. Av utredningskravene går det også frem at kollisjonsrisikoen skal vurderes.

Flere høringsinstanser, herunder Fylkesmannen, viser til naturmangfoldloven § 10 og krever utredning av samlet belastning for flere vindkraftverk i regionen. Analysen bør omfatte kollisjonsrisiko med turbiner, ledninger og andre tekniske installasjoner, omfanget av biotopødeleggelse og fordrivelseeffekter i anleggs- og driftsfasen, og totaleffekten av disse faktorene. NVE viser til tidligere drøftinger om dette i kapittel 5.2 om *Samlede virkninger, prosess og metode* i dette notatet.

NOF viser til naturmangfoldloven og til rapporten *Samlet belastning av vindkraftutbygging på fugl* fra NINA (2010). De skriver at feltundersøkelser er nødvendig, og at disse må gjennomføres over en tilstrekkelig tidsperiode og store nok territorier. Videre har NOF en rekke spesifikke utredningskrav knyttet til arter, trekkseonger og funksjonsområder for rovfugl, spurvefugl og hønsefugl. DN stiller også en rekke spesifikke utredningskrav om feltkartlegging av naturmangfold. Det pekes blant annet på at feltkartleggingen må finne sted på tider av året hvor det er mest sannsynlig å avdekke verdiene, og at de spres over flere dager og i flere perioder. De ber om at kartleggingene må gjennomføres med anerkjent og etterprøvbare metodikk og at DN's håndbøker skal legges til grunn for undersøkelsene. Videre påpekes det at for eksempelvis rovfugl og ugler medfører at undersøkelsesområdet er relativt stort, slik at man fanger opp ulike funksjonsområder. NVE legger til grunn at DN's og NOF's innspill følges opp i utredningsarbeidet.

Utredningskravene vedrørende naturtyper og vegetasjon fremgår av utredningsprogrammets kapittel 3.2 om *Naturmangfold*. Her skal det utarbeides en oversikt over verdifulle naturtyper og kritisk truede, sterk truede og sårbare arter som kan bli berørt av tiltaket. Potensialet for funn av kritisk truede, sterkt truede og sårbare arter i området skal vurderes. Etter NVEs vurdering tilfredsstiller disse kravene de innspill som er fremmet til utredninger på dette temaet.

Arne Jørgen Kjøsnes sitt krav om at utredningene vurderer hvordan trekkruiter for hjortedyr vil bli påvirket av vindkraftverk er tatt inn i utredningsprogrammets tema om *Andre dyrearter*.

5.3.3 *Inngrepsfrie naturområder og vernede områder*

De fleste høringsinstanser påpeker at tiltakene vil berøre et stort og viktig sammenhengende inngrepsfritt område mellom Melhus og Tydal. Flere høringsparter har kommentert at områdene har særlig verdi på grunn av sin nærhet til store befolkningssentrasjoner i Trondheim og for øvrig i Sør-Trøndelag. Det vises til at tiltakene vil medføre bortfall av deler av et av landets mest bynære inngrepsfrie naturområder som er kategorisert som villmarkspregede, og bes om at dette legges til grunn for vurderingene.

DN skriver at verdi- og konsekvensvurdering av inngrepsfrie naturområder bør skje i tråd med *Retningslinjer for planlegging og lokalisering av vindkraftanlegg*. FNF krever at tap av inngrepsfrie naturområder som følge av de enkelte tiltakene må vurderes opp mot øvrig tap regionalt og nasjonalt.

NVE viser til kulepunkt en under temaet *Inngrepsfrie naturområder og verneområder*, hvor det står at tiltakets virkning for inngrepsfrie naturområder skal beskrives. De aktuelle retningslinjene, utarbeidet av Olje- og energidepartementet og Miljøverndepartementet i 2007, beskriver kriterier for hvordan virkning for inngrepsfrie naturområder skal vurderes. Disse kriteriene skal legges til grunn for vurderingen. Etter NVEs vurdering ivaretas ønskene om vurdering opp mot eksisterende inngrepsfrie naturområder i regionen i utredningsprogrammet.

Flere høringsparter, blant annet Selbu kommune, Fylkesmannen og DN, ber om vurdering av samlet belastning for inngrepsfrie naturområder for alle de tre tiltakene. Det vises i den sammenheng til krav i konsekvensutredningsforskriften. Her vises det til NVEs vurderinger i kapittel 5.2 om *Samlede virkninger, prosess og metode* i dette notatet.

5.3.4 Kulturminner og kulturmiljø

Sametinget understreker at det i utredningsarbeidet er viktig at det benyttes institusjoner/konsulenter som har nødvendig kompetanse om samiske kulturminner. Morten Wærum ber om at tiltaket utredes for kulturminner fra eldre tids jernutvinning, og for reindrift. Det vises til at det ofte påtreffes tamrein i området, og til stedsnavn som knytter området til reindrift og samisk bruk av området. Klæbu Historielag ber om at kulturminnemyndighetene foretar grundige undersøkelser, og at lokale kjentfolk får være med å påvise gamle og nyere kulturminner. Det er etter deres syn mange som har et spesielt forhold til disse områdene, og det er viktig å vurdere bruken av disse områdene i nyere tid. Kristine Stene påpeker viktigheten av at det blir gjennomført omfattende feltundersøkelser av kulturminner.

NVE viser til temaet *Kulturminner og kulturmiljø* i utredningsprogrammet. I kulepunkt en og to kreves det at kjente automatisk fredete kulturminner/kulturmiljø, vedtaksfredete kulturminner og nyere tids kulturminner og kulturmiljøer innenfor planområdet og nærliggende områder skal beskrives og vises på kart, og at virkninger skal vurderes. Dette kravet vil dekke undersøkelser av både jernvinneanlegg og kjente samiske kulturminner. NVE setter krav til at kulturminnemyndighetene kontaktes, og at befarer skal foretas av person med kulturminnefaglig kompetanse.

Sametinget er av den oppfatning at undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 bør oppfylles før konsesjonsavgjørelsen skal foretas og at en eventuell utsettelse må omsøkes. Etter NVEs vurdering er det hensiktsmessig at § 9-undersøkelsene gjennomføres i tilknytning til detaljplan, noe som innebærer at dette normalt gjennomføres etter et eventuelt konsesjonsvedtak. NVE vil derfor ikke kreve § 9-undersøkelser i utredningsprogrammet.

5.3.5 Friluftsliv og ferdsel

Flere høringsparter har kommentert at virkninger for friluftsliv må vurderes særlig grundig, da de aktuelle områdene er svært viktige friluftsliv-/rekreasjonsområder for hele Trondheimsregionen. Høy befolkningsvekst tilsier at områdene blir enda viktigere i fremtiden. Dette er i følge flere høringsinstanser særlig gjeldende for Brungfjellet og for Rensfjellet, hvor Eggjafjellet/Åsfjellet vindkraftverk er planlagt. Flere høringsparter peker nettopp på at Brungmarka er en del av et større, sammenhengende friluftsområde, med villmarkspreget og med nærhet til Trondheim by, og at områdets verdi for friluftsliv derfor er stor.

Planområdets bruk og tiltakets virkninger for friluftsliv, rekreasjon og opplevelsesverdi, jakt og fiske bes utredet. Klæbu kommune peker på at bruken i området både skjer gjennom organisert bruk og

ferdsel utenfor organisasjoner og foreninger, og mener man må gå nøye til verks og bruke mange kilder. Trondheim Turistforening ber om at utredning av friluftsliv blir gjort av utredere med fagkompetanse. Vurderingene må også gjøres for alle relaterte infrastrukturiltak, og for anleggs- og driftsperioden.

FNF Sør-Trøndelag støtter seg til uttalelser fra DN og mener at turer i vindkraftområder eller generelt i områder med tyngre tekniske inngrep ikke kan karakteriseres som friluftsliv. De ber om at dette legges til grunn for utredning av virkninger for friluftsliv, og for jakt og jaktopplevelsen. Fylkesmannen skriver at det bør avholdes samtaler med berørte regionale friluftslivsorganisasjoner.

NVE viser til kulepunkt en og to under tema *Friluftsliv og ferdsl*, der det står at det skal redegjøres for friluftsområder som berøres av tiltaket og vurderes hvordan tiltaket vil påvirke friluftslivet i planområdet og tilgrensende områder. Dette omfatter også jakt. NVE viser videre til at det under beskrivelse av fremgangsmåte kreves at informasjon skal innhentes fra aktuelle interesseorganisasjoner. I kulepunkt to under kapittelet *Prosess og metode* er det listet vindkraftrelaterte infrastrukturiltak som skal inkluderes i vurderingene. I kulepunkt tre legger NVE til grunn at utredningene skal gjennomføres av kompetente fagmiljøer.

TT ber også om at utredningene har et fremtidsperspektiv. NVE vurderer at det er mange faktorer som bestemmer utviklingen av friluftslivet i de aktuelle områdene og kan ikke se at utredninger om dette kan avklare hvordan bruken av området i friluftslivssammenheng vil utvikle seg dersom man bygger vindkraftverk i regionen.

Trondheim Kristelige Folkeparti ber om en vurdering av hvor store friluftssarealer det er ønskelig at et storbyområde som Trondheim har nær tilgang til. Både størrelse, avstander, kvalitet og variasjon bør inngå i vurderingene. NVE vil ikke be tiltakshaver utrede dette, men viser til de krav vi har satt til for å utrede virkninger for friluftsliv, jmfør drøftelsene ovenfor.

Trondheimsregionens friluftsråd og Kjøsnes krever en utredning av folkehelse relatert til friluftsliv. FNF Sør-Trøndelag krever at det må utredes hvor stor del av året en turgåer føler seg utestengt fra anlegget på grunn av opplevelse av fare knyttet til iskast. NVE mener at helsevirkninger av tap av friluftsområder og opplevelse av fare vil være avhengig av flere faktorer, og i stor grad være basert på subjektivitet. NVE legger til grunn at utredningene omhandler hvordan støy, visuelle virkninger og risiko for iskast vil påvirke opplevelsen av friluftslivet og viser til utredningsprogrammets krav vedrørende dette temaet.

Kristine Stene skriver at støy vil virke negativt inn på bruken av området, og hun ber om at det lages et støykart i utredningene. NVE viser i denne sammenheng til temaet *Støy* i utredningsprogrammet, hvor dette kravet dekkes.

Flere høringsinstanser ber om at utredningene av friluftsliv skjer etter metoder beskrevet i DN's håndbok 25 *Kartlegging og verdsetting av friluftsområder* (2004). Det anføres videre som viktig at det i kartleggingen brukes kilder som regionale og lokale myndigheter, interkommunale friluftsråd, aktuelle interesseorganisasjoner (herunder turistforeninger) og lokalkjente. NVE viser til tidligere drøftelser under kapittel 5.2 om *Samlede virkninger, prosess og metode*, og påpeker at NVE anbefaler at det i utredningsarbeidet benyttes standard metodikk, herunder Miljøverndepartementets veileder om konsekvensutredninger etter plan- og bygningsloven, Direktoratet for naturforvaltnings håndbøker og NVEs veiledere, der dette vurderes som hensiktsmessig. Konsekvensutredningen skal ta utgangspunkt i foreliggende kunnskap og nødvendig oppdatering av denne. NVE legger til grunn at det i utredningsarbeidet brukes kilder som regionale og lokale myndigheter, interkommunale friluftsråd, aktuelle interesseorganisasjoner (herunder turistforeninger) og lokalkjente, slik DN ber om. NVE ber

også i utredningsprogrammet om at det kort redegjøres for datagrunnlag og metoder som er benyttet for å vurdere virkningene av vindkraftverket.

FNF Sør-Trøndelag krever at DNs håndbok 24 *Marka - Planlegging av by- og tettstedsnære naturområder* (2003) benyttes i utredningsarbeidet. Dette er en veileder om planlegging av marka, med særlig fokus på hvordan forholdene for friluftslivet kan tilrettelegges. NVE finner ikke at bruk av denne veilederen vil gi beslutningsrelevant informasjon i forbindelse med vindkraftverk, og vil ikke pålegge dette.

TKF, Trondheimsregionens friluftsråd og Arne Jørgen Kjøsnes ber om utredninger knyttets til tiltakets virkninger for folkehelsen. NVE mener at helsevirkninger av tap av friluftområder og opplevelse av fare vil være avhengig av flere faktorer, og i stor grad være basert på subjektivitet. NVE legger til grunn at utredningene omhandler hvordan støy, visuelle virkninger og risiko for iskast vil påvirke opplevelsen av friluftslivet og viser til utredningsprogrammets krav vedrørende dette temaet.

5.3.6 Forurensning

Støy, skyggekast og refleksblink

Flere organisasjoner, hytteeiere og privatpersoner er opptatt av støyvirkninger. TT mener at støyvirkninger av vindkraftutbygging vil gi stor reduksjon av opplevelsesverdiene i området. Løvmo og Kjøsnes ber om at tiltakene utredes for skyggekast, refleksblink og støy, og at helseproblemer som følge av dette utredes. Videre bes det om at tiltakene utredes for støy, og Fritjofsen lurer på hvilken forskning som er gjort på høy- og lavfrekvent støy. Klæbu kommune og TKF ber om at utredningsprogrammet kartfester støygrensen på 40 og 35 db ved ulike vindstyrker, slik at reduksjonen av "stille" friluftsområder fremkommer. Det vises til tekst i retningslinjene for støy, T-1442, vedrørende etablering av nye støykilder i verdifulle stille områder.

NVE viser til temaet *Støy* i utredningsprogrammet, der det står at det skal vurderes hvordan støy fra vindkraftverket kan påvirke helårs- og fritidsboliger og friluftsliv. Støyberegningene skal ta utgangspunkt i at vinden blåser fra alle retninger samtidig. Bebyggelse med beregnet støynivå over $L_{den} = 40$ dB skal angis på kartet. NVE legger videre til grunn at ulike støygrenser tas med på støysonekartene. Når det gjelder lavfrekvent støy, legger NVE til grunn at det er en rådende konsensus i fagmiljøene om at lavfrekvent støy fra vindturbiner ikke utgjør et større problem enn støy i høyere frekvenser. NVE vil derfor ikke kreve utredninger om lavfrekvent støy.

Når det gjelder skyggekast, ivaretas ønskene gjennom temaet *Skyggekast* i utredningsprogrammet. Det bes om at tiltakshaver vurdere hvorvidt skyggekast fra vindturbinene kan få virkninger for bebyggelse og friluftsliv i området. NVE krever også at det utarbeides et kart som viser faktisk skyggekastbelastning for berørte helårs- og fritidsboliger, der tidspunkt og varighet skal oppgis.

Refleksblink fra vindturbiner opptrer erfaringsvis sjeldent. Normalt vil refleksvirkningen fra vindturbinene halveres første driftsår. Etter NVEs vurdering er ikke refleksblink en aktuell problemstilling ved det planlagte vindkraftverket.

Den sjenanse som støy fra vindturbiner eventuelt medfører er avhengig av en rekke faktorer knyttet til støyens styrke og karakter, og til personen som blir eksponert for støyen. I de senere år er det gjennomført omfattende undersøkelser av støyvirkninger fra vindkraftverk i Sverige og Nederland¹. Resultater fra disse undersøkelsene viser ingen direkte sammenhenger mellom lydnivå og helsevirkninger, men det påvises en sammenheng mellom lydnivå og irritasjon og mellom irritasjon og

¹ Pedersen, E. 2011. *Health aspects associated with wind turbine noise - results from three field studies.*

enkelte helsevirkninger. Det fremgår videre at de som opplevde støyplager i særlig grad var de som kunne se vindturbinene, som var følsomme for støy eller som var negative til vindkraftverket. NVE påpeker at det skal gjennomføres omfattende utredninger av virkninger av blant annet støy og visuelle virkninger for friluftsliv og landskap. Eventuelle konsekvenser vedrørende folkehelse er etter NVEs vurdering så metodisk krevende at vi ikke vil fastsette krav om dette. Virkninger for folkehelsen av et vindkraftverk kan også vurderes som positiv ved at nye brukergrupper tar i bruk internveier i planområdet til friluftsformål.

Iskast

Mange høringsinstanser ber om at tiltaket utredes for iskast og ber om at vurderingene gjøres på bakgrunn av erfaringstall fra andre vindkraftverk i tilsvarende klimatiske forhold. Det bes også om at kostnader og energibruk ved bruk av avisningsutstyr beskrives.

Utredningskravene er ivarettatt under kulepunkt fem under temaet *Annen forurensing*, der det stilles krav til at sannsynligheten for ising og risikoen for iskast skal vurderes. Dersom ising vurderes som sannsynlig, skal aktuelle tiltak som kan redusere ising beskrives, og kostnadene ved avisningssystemer og sikkerhetstiltak oppgis.

5.4 Nærings- og samfunnsinteresser

5.4.1 Verdiskaping, hyttенæring, reiseliv og turisme

FNF Sør-Trøndelag og flere privatpersoner forventer et samfunnsmessig verditap, og ber om at virkninger for reisenæring, hyttенæring og service tilknyttet dagens hytteliv utredes, herunder salg av jaktkort. Flere høringsparter krever at tiltakene utredes for verdiforringelse av eksisterende og nye fritidseiendommer, og mener at erstatning for verdiforringelsen av naboeiendommer bør vurderes etter dansk modell. Løvmo skriver at det bør også avklares hvem som er ansvarlig for eventuelle erstatninger. Arne Jørgen Kjøsnes ber om utredninger om mye dagens satsingsområde, turisme/hyttенæring, gir av inntekter.

NVE viser til temaet *Verdiskapning* i utredningsprogrammet, der det skal beskrives hvordan tiltaket kan påvirke økonomien i kommunene, herunder sysselsetting og verdiskapning lokalt. NVE viser også til temaet *Reiseliv og turisme*, der det står at reiselivsnæringen i området skal beskrives, og at tiltakets mulige innvirkning på reiselivet skal vurderes. NVE legger til grunn at eventuelle virkninger for hyttенæringen drøftes i sammenheng med dette. I denne forbindelse skal myndigheter og næringsliv kontaktes for innsamling av relevant informasjon. NVE vil ikke imøtekomme kravet om at inntektene av turisme/hyttенæring utredes.

NVE presiserer videre at det ikke er tiltakshavers eller NVEs oppgave å utrede eventuelle erstatningsordninger ved utbygging av vindkraft, slik mange høringsinstanser ønsker. NVE er klar over at det finnes ulike erstatningsordninger ved utbygging av vindkraft i andre land, blant annet i Danmark slik mange peker på. Eventuelle endringer i dagens regelverk er etter NVEs vurdering et politisk spørsmål som ikke kan inngå i utredningene for et enkelt vindkraftverk.

Arne Jørgen Kjøsnes sitt krav om en utredning av arbeidsplasser som følge av utbyggingen omfattes av utredningsprogrammet kapittel 5.3 om *Nærings- og samfunnsinteresser* i utredningsprogrammet. Under temaet *Verdiskaping* bes tiltakshaver beskrive hvordan tiltaket kan påvirke økonomien i kommunen(e), herunder sysselsetting og verdiskapning lokalt og regionalt. Beskrivelsene gjelder både for anleggs- og driftsfasen.

NVE vil ikke kreve utredninger av hvordan utbyggingen kan påvirke tildeling av skjønnsmidler til kommunene, slik Jon Olav Kjosnes ønsker, da tildeling av skjønnsmidler skjer etter søknad til fylkesmannen. NVE kan heller ikke se at dette temaet er beslutningsrelevant ved behandling av eventuelle konsesjonssøknader for vindkraftverk.

5.4.2 Landbruk

Bondelaget (ved Klæbu Næringsforum) ønsker utredet hvordan beiteretten påvirkes av utbyggingen og hvilke konsekvenser nyetablering av veier vil gi for beitemønster. Flå og Klæbu Sau og Geit mener tiltaket vil gi negative virkninger for beitedyr. Fylkesmannen krever at tiltaket utredes for beite. Fylkesmannen krever at tiltaket også utredes for skogbruk og kulturlandskap. For skogbruk ber Fylkesmannen om omfattende utredninger, og ber om at hogstklasse, miljøregistreringer i skog (MiS), drift av tilgrensende skog og skogbrukets veier inngår i utredningene. Også Skogeierlaget (ved Klæbu Næringsforum) ønsker utredning av virkninger for skogbruk.

NVE legger til grunn at flere forhold som fylkesmannen omhandler vil bli beskrevet i utredningene knyttet til utredningstemaet *Landbruk* i utredningsprogrammet. Av utredningskravene går det frem at det skal gjøres en vurdering av tiltakets virkninger for jord- og skogbruk, herunder beite. Det står også at lokale og regionale landbruksmyndigheter bør kontaktes for innsamling av informasjon om nåværende og planlagt arealbruk til landbruksformål. NVE vil imidlertid ikke kreve utredninger som gir en fullstendig oversikt over skogbruket, blant annet for hogstklasse, særlig i de områder det eventuelt ikke er utarbeidet skogbruksplaner.

Fylkesmannen vil også ha utredet hvordan en eventuell endring i beitebruken vil påvirke eventuelle kulturlandskapsområder, og viser til «*Regionalt miljøprogram for jordbruket i Sør-Trøndelag*» og de prioriterte beitelandskap som finnes i dette programmet. NVE ber om at det gjøres en kortfattet vurdering av om tiltaket vil berøre disse beitelandskapene. Kravet finnes under temaet *Landbruk*, kulepunkt to i utredningsprogrammet.

Skogeierlaget (ved Klæbu Næringsforum) ønsker utredning av hvilke typer utmarksnæring kan man se for seg i fremtiden og hvilket inntekstpotensial som vil kunne ligge i dette. NVE vurderer at det er mange faktorer som kan bestemme utviklingen av utmarksnæring i de aktuelle områdene, og finner det derfor ikke beslutningsrelevant å kreve en slik utredning.

5.4.3 Reindrift

Sametinget og Riast/Hylling reinbeitedistrikt ber om utredninger knyttet til eventuelle virkninger for reindrift, selv om planområdet i dag ligger utenfor det som er definert som reindriftsområder. Det bes derfor om at det gjøres undersøkelser av tiltakets eventuelle virkninger for reindrift og viser til standard utredningskrav i lignende saker. Sametinget peker på at det ved arbeidet med utredningene bør brukes en metodikk og benyttes konsulenter som anerkjennes av reindriften.

NVE kan ikke se at det for Brungfjellet vindkraftverk er beslutningsrelevant å kreve utredninger for reindrift, da planområdet ligger langt fra definerte reindriftsområder.

Videre skriver Riast/Hylling reinbeitedistrikt at distriktsgrensen er en grense for objektivt skadeansvar, og er omstridt som rettighetsgrense. Det vises til at samerettsutvalget gjennom Kongelig resolusjon i 2001 fikk mandat til å utrede reindriftenes rettigheter til land og vann sør for Finnmark, og mener at NVE ikke kan realitetsvurdere eventuelle konsesjonssøknader før dette er avklart. NVE vil komme tilbake til dette spørsmålet dersom det blir fremmet en konsesjonssøknad for tiltaket.

5.4.4 *Luftfart og kommunikasjonssystemer*

På bakgrunn av erfaring fra andre vindkraftsaker ber NVE også om at tiltakets eventuelle virkninger for luftfarten utredes. I utredningsprogrammets kapittel 3.4, om *Luftfart og kommunikasjonssystemer*, ber NVE om det skal redegjøres for hvordan tiltaket vil påvirke omkringliggende radaranlegg, navigasjonsanlegg og kommunikasjonsanlegg for luftfarten. Videre skal tiltakets eventuelle innvirkning på ut- og innflygingsprosedyrene for nærliggende flyplasser beskrives kort. NVE ber også om at det vurderes om vindkraftverket og tilhørende kraftledninger utgjør ytterligere hindringer for luftfarten, spesielt for lavtflyvende fly og helikoptre.

Norkring skriver at en foreløpig analyse viser at en utbygging av turbiner i de aktuelle områdene sannsynligvis vil ha liten påvirkning for mottak av kringkastingssignaler, men dette må vurderes nøyere i forbindelse med en utredning. Norkring ønsker også at det blir vurdert om de planlagte vindmøllene vil påvirke noen av de eksisterende radiolinjene i de aktuelle områdene.

NVE har satt krav om at dette avklares gjennom kulepunkt en under temaet *Luftfart og kommunikasjonssystemer* i utredningsprogrammet. Det er her satt krav om at det i utredningene vurderes om tiltaket kan påvirke mottakerforhold for TV- og radiosignaler hos nærliggende bebyggelse. Det stilles krav om at Norkring AS skal kontaktes for innhenting av informasjon.

5.5 Annet

5.5.1 *Nasjonal plan for vindkraft*

Flere høringsinstanser savner overordnet planlegging av vindkraft ikke bare i fylket, men også på nasjonalt plan. NVE viser til tidligere saker og vår vurdering av behovet for samlet plan for vindkraft. NVE ser det ikke som hensiktsmessig at det utarbeides en nasjonal plan for vindkraft. Dette er også Stortingets og Miljøverndepartementets syn på en samlet plan for vindkraft i Norge.

5.5.2 *Bruk av adkomst- og internveier*

Motvind og Grunneierlaget (ved Klæbu Næringsforum) ber om at bruk av veinettet og hvem som vil få tilgang til veinettet omhandles i utredningene. Motvind mener dette temaet vil ha stor betydning for områdets verdi som friluftslivsområde.

Dersom konsesjon gis vil NVE sette vilkår om at konsesjonær skal stenge adkomstvei og internveier for allmenn motorisert ferdsel. Videre at konsesjonær skal avklare bruk av veiene, utover drift og vedlikehold, med kommunen og grunneiere/rettighetshavere.

5.5.3 *Habilitet*

Naturvernforbundet i Sør-Trøndelag reiser kritikk mot at konsekvensutredningene bestilles og betales av utbygger. NVE viser til at det er tiltakshavers ansvar å utrede virkninger av det planlagte tiltaket for ulike fagtemaer, og at det også er opp til tiltakshaver å bestemme hvem som skal gjennomføre utredningene. Dette går frem av plan- og bygningsloven med forskrifter. NVE viser til at det benyttes anerkjente konsultentselskaper i arbeidsarbeidet. Når eventuell søknad med konsekvensutredninger foreligger kan de som ønsker å avgi uttalelse være med å kvalitetssikre utredningene som er gjennomført.

5.5.4 *Verditap og kompensasjon*

Flere høringsinstanser, herunder Ingvar Eide, ber om at verditapet for fritidseiendommer utredes.

NVE viser til at virkninger for fritidseiendommer, som for eksempel støy, skyggekast og visuell påvirkning, vil bli vurdert under konsesjonsbehandlingen av tiltaket. Virkninger for hytteutbygging og eiendomsverdi er i hovedsak bestemt av private aktørers preferanser og aktuell markedssituasjon. Det vil etter NVEs syn være vanskelig å si noe konkret om dette i en konsekvensutredning. Dette ettersom det er mange andre forhold som også vil kunne påvirke markedsverdien av fritidsboliger og boliger, herunder en generell økonomisk aktivitetsendring i influensområdet for vindkraftverket. NVE vil på denne bakgrunn ikke kreve utredninger av dette temaet. t. Etter NVEs vurdering vil utredning av virkninger for bebyggelse, herunder virkninger på landskapet, eventuelle virkninger av støy, refleksblink, skyggekast og lignende gi et godt grunnlag for å vurdere virkningene for bosetting, herunder fritidseiendommer.

I konsesjonsbehandlingen skal NVE ta hensyn til både private og allmenne interesser, og vurdere om de totale samfunnsmessige konsekvensene er akseptable. Vurdering av om en utbygging av vindkraftverk gir grunnlag for kompensasjon ligger imidlertid utenfor det NVE skal vurdere gjennom konsesjonsbehandlingen. Kompensasjon for utbygging av vindkraftverk er et forhold som er knyttet til grunneiers og rettighetshaveres avståelse av bruksrett, eventuelt eiendomsrett, til grunnen der vindkraftverket med tilhørende infrastruktur skal bygges. Slike forhold må løses gjennom minnelige ordninger mellom grunneier og utbygger, eller gjennom et rettslig skjønn som følge av en ekspropriasjonssak.

Etter det NVE er kjent med er det ikke påvist vesentlig endring i verdien på boliger som er etablert i nærheten av et vindkraftanlegg. NVE finner det derfor ikke relevant å legge til grunn reduserte eiendomspriser som en virkning av en eventuell etablering av de planlagte vindkraftverkene.

5.5.5 Klimaregnskap, nytte/kostnadsvurdering og energiøkonomisering

Flere høringsinstanser, herunder Trondhjems turistforening, Tjelflaat, Kjøsnes, Fridtjofsen, Holmli og Folgerø med familie, ber om at nytten av vindkraftutbygging generelt vurderes opp mot blant annet effektivisering av eksisterende vannkraftverk, småkraftverk, andre energiteknologier og energieffektiviserings- og sparetiltak.

NVE vil ikke inkludere slike utredninger for vindkraftverk da dette ikke ansees beslutningsrelevant. Dersom man skal oppnå dagens og fremtidens energipolitiske målsetninger kreves det bidrag fra alle energiteknologier, herunder vindkraft. I tillegg til utbygging av fornybar energi, herunder både vannkraft og vindkraft, satses det også på gjennomføring av energiøkonomiserende tiltak både i private husholdninger og i industrien.

Videre ber noen av høringsinstansene om at det utredes flere overordnede forhold av energipolitisk karakter, blant annet hvordan god energitilgang og lav energipris vil påvirke den politiske viljen til å innføre strømsparingstiltak. NVE finner ikke disse utredningskravene som beslutningsrelevante, og vil ikke kreve at slike forhold blir utredet. Flere høringsinstanser krever å få utredet hvilke energikilder som blir erstattet når det kommer mer fornybar energi inn i systemet. Andre høringsinstanser ber om utredninger av hvordan eksportert kraft fra Norge vil påvirke forurensende kraftproduksjon og CO² kvoter/utslipp i Europa. Det bes også om utredninger for å sammenlikne energieffektivitet og kostnader ved effektivisering av vannkraftverk, sett i forhold til etablering av vindkraftverk. Også disse utredningskravene er etter NVEs vurdering av overordnet karakter og kan vanskelig utredes i de konkrete sakene.

Noen høringsinstanser ber om at det utarbeides livsløpsanalyser for vindkraftverkene. Selbu kommune ber også om at det lages et langsiktig energi- og klimaregnskap for bygging, drift og nedleggelse av anleggene. I en slik analyse bes det om at energi ved produksjon, bygging og drift av anleggene

inkluderes. NVE ser ikke behov for å utrede livsløpsanalyse for vindkraftverk fordi energiforbruket ved produksjon av turbiner, installasjon og nedlegging av vindkraftverk normalt tjenes inn på mindre enn ett år i drift.

5.5.6 Kvantifisering av miljøvirkninger

Mange høringsinstanser tar til orde for å utrede de økonomiske virkningene av tiltaket, og peker spesielt på at naturmangfold må gis en økonomisk verdi i gjennom kjente verdissettingsprinsipper, slik at miljøvirkninger kan inngå ved de samfunnsøkonomiske vurderingene av tiltakene.

NVE konstaterer at det i liten grad finnes kostnadstall knyttet til miljøvirkninger av vindkraftverk. Det finnes i dag ingen gode økonomiske metoder for verdissetting av ikke-prissatte virkninger av vindkraftverk. Det er gjort en del undersøkelser de siste tiårene som er basert på vurderinger av blant annet betalingsvillighet og av hvilke transportkostnader enkeltpersoner er villige til å påta seg for å oppnå ønskede mål, som utøvelse av friluftsliv, naturopplevelser med mer, men det er knyttet stor usikkerhet til resultatene. Resultatene kan være vanskelige å overføre fra en spesifikk undersøkelse til andre tiltak. Dette skyldes blant annet usikkerhet knyttet til den enkelte metode, og at forutsetningene som ligger til grunn for den enkelte undersøkelsen, vil variere fra en problemstilling til en annen. Gjennomføring av undersøkelser i et omfang som gir et fullstendig miljøregnskap, hvor alle virkninger er verdsatt i kroner og ører, er kostnads- og tidkrevende. Etter NVEs vurdering vil slike undersøkelser også inneholde så vesentlige feilkilder at resultatene blir upålitelige.

NVE vil også understreke at det alltid vil være virkninger som ikke kan kvantifiseres, og at en konsesjonsavgjørelse dermed vil i stor grad måtte baseres på et faglig skjønn, selv om flere virkninger etter hvert skulle bli prissatt. Konsesjonssøknaden og tilhørende rapporter skal gi NVE tilstrekkelige opplysninger til at NVE kan foreta en grundig faglig vurdering av tiltakets virkninger.

NVE holder seg løpende oppdatert på det forskningsarbeidet som gjøres på metodeutvikling og faktiske undersøkelser.

5.5.7 Ansvar ved nedleggelse av anlegget

Flere høringsinstanser er opptatt av hvordan nedleggelse av vindkraftverket skal skje. Klæbu kommune og DN ber om at det lages en plan for tilbakeføring av landskapet etter en eventuell avvikling. FNF Sør-Trøndelag, Fritjofsen og Kjøsnes ber også om at det lages en detaljert plan for hvordan området skal tilbakeføres til naturen etter at konsesjonene har gått ut. Jon Olav Kjøsnes stiller spørsmål om hvordan spesialavfall ved dekonstruksjon skal avhendes. Fritjofsen ønsker utredninger som omhandler hvilke garantier man har for at opprydning skjer. Norges Miljøvernforbund ber om at det stilles bankgaranti for å sørge for at anlegget skal bli fjernet og det opprinnelige landskapet tilbakeført.

NVE har tatt inn i utredningsprogrammet under kap. 1, temaet *Infrastruktur og nettilknytning*, at det skal gis en kortfattet beskrivelse av hvordan området kan tilbakeføres etter endt konsesjonsperiode.

NVE viser i videre til standardvilkårene i energilovsforskriften. Ett av vilkårene lyder: "*Ved nedleggelse plikter den tidligere konsesjonær å fjerne det nedlagte anlegg og så langt som mulig føre landskapet tilbake til naturlig tilstand*".

NVE kan sette frist for arbeidet og treffe bestemmelser med hensyn til tilbakeføringen. I tillegg til dette standardvilkåret, vil NVE ved en eventuell konsesjon sette krav om at konsesjonær innen utgangen av det 12. driftsåret for anlegget oversender NVE et konkret forslag til garantistillelse som

sikrer kostnadsdekning for fjerning av vindturbinene og tilbakeføring av området ved utløp av driftsperioden, jmfør energilovsforskriftens § 3-4 d.

NVE vil også sette vilkår i en eventuell konsesjon om at det utarbeides en Miljø, transport- og anleggsplan (MTA). Det skal utarbeides en plan som beskriver hvordan anlegget skal bygges, drives, vedlikeholdes og nedlegges. Planen skal utarbeides at tiltakshaver og godkjennes av NVE. Spesialavfall skal håndteres etter gjeldende regler.

5.5.8 Samfunnssikkerhet og forsyningssikkerhet

Jenssen viser til at det er påvist sprekkdannelser i turbiner på Smøla, og lurte på hvilke kriterier turbinene blir dimensjonert for, og om de vil tåle fremtidig økning i vind. NVE viser til at i en eventuell konsesjon vil bli satt vilkår som omhandler last- og dimensjoneringskriterier. Gjennom dette vilkåret skal konsesjonær dimensjonere anlegget for å kunne operere sikkert på den aktuelle lokaliteten. Vindmålinger som skal danne grunnlaget for beregning av dimensjonerende laster skal dokumenteres, og det skal redegjøres for målemetodikk, beregning av iskast og dimensjonerende vindhastighet. Av vilkåret går det også frem at konsesjonær skal vurdere planområdets lynintensitet og redegjøre for hvordan vindkraftverket er beskyttet mot lynskader. Konsesjonær skal også utføre beregning av dimensjonerende laster og lastvirkning samt dimensjonering av tårn, rotor og fundament. Disse beregningene skal utføres i henhold til gjeldende relevante standarder, normer og forskrifter (norske eller internasjonale). NVE kan kreve dokumentasjon av beregningene.

Av vilkåret går det også frem at konsesjonær skal utarbeide et inspeksjonsprogram for vindkraftverket. Inspeksjonsprogrammets formål skal være å avdekke eventuelle feil, mangler eller svakheter som kan påvirke konstruksjonens sikkerhet over tid. Inspeksjonsprogrammet skal forelegges NVE før anlegget settes i drift.

Kjøsnes sitt krav om at risikoen ved å oppholde seg i nærhet av anlegget bør utredes omhandles under temaet *Annen forurensning* i utredningsprogrammet, der det bes om at dersom ising vurderes som sannsynlig skal sikkerhetstiltak oppgis. Kjøsnes sitt innspill om hvordan friluftslivsutøvere opplever denne risikoen omhandles under temaet *Friluftsliv* i utredningsprogrammet. I utredningen skal det vurderes hvordan tiltaket vil påvirke friluftslivet i området. NVE legger til grunn at opplevelsesverdien av friluftslivet drøftes i denne sammenhengen.

Fylkesmannens krav om at det skal gjennomføres en risiko- og sårbarhetsanalyse av anlegget kan eventuelt imøtekommes dersom det gis konsesjon til anlegget.

Fylkesmannens krav om at tiltaket skal utredes med tanke på forsyningssikkerhet inngår i utredningsprogrammets tema om *Infrastruktur og forsyningssikkerhet*, kulepunkt fire.